

Байтикова Т.А., Камчыбек уулу М.

**БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТЕ
ПРАКТИКАЛЫК ПСИХОЛОГИЯ**

Окуу-методикалык колдонмо

Каракол, 2014

УДК 159.9
ББК 88.8
Б 18

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин окуу-методикалык кенешинин (13.03.2014-ж.) чечиминин негизинде басууга даярдалды.

Рецензия жазгандар: психология илимдеринин доктору, профессор, РФнын педагогикалык жана социалдык академиясынын академиги –Шакеева Ч.А;
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин психология кафедрасынын башчысы, философия илимдеринин кандидаты, доцент Ниязова Ж.К.

Байтикова Т.А., Камчыбек уулу М.

Б 18 Башталгыч мектепте практикалык психология: башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы адис. студ. үчүн окуу-методикалык колдонмо. Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети. Каракол: 2014. – 62 б.

ISBN 978-9967-32-002-4

Окуу-методикалык колдонмо башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы адистигинде окуп жаткан студенттерге, башталгыч класстын мугалимдерине, ата-энелерге, социалдык педагогдорго жана кенже мектеп курактагы балдар менен иштеген адистерге сунушталат. Колдонmodo мектепке карата коркунуч, тынчсыздануу жана аны коррекциялоонун ыкмалары жөнүндө сөз болот. Башталгыч билим берүүдө пикир алышуу сабактары, сүрөт тартуунун (изотерапия) баланын психикасына тийгизген таасири жөнүндө практикалык иштердин топтому берилди, алар сабак учурунда жана сабактан тышкаркы учурда да пайдаланууга болот.

Б 0303050000-14

УДК 159.9

ISBN978-9967-32-002-4

ББК 88.8

© Байтикова Т.А., Камчыбек уулу М., 2014.

@ Ж.Баласагын ат. КУУ, 2014.

Кириш сөз

Мектеп босогосун аттаган ар бир баланын биринчи мугалим менен таанышуусу өзгөчө дүйнөнү жаратат. Башталгыч класстын мугалими бала үчүн окуу менен байланышкан бардык нерсени, бүтүндөй мектеп жашоосун турмушка ашыруучу баалуу-барктуу инсан катары кабылданат. Окуучунун алгачкы айлана-чөйрөгө болгон позитивдүү көз карашы андан ары өз нугунда өнүгүшү мугалимден көз каранды болот. Мугалим окуу процессинде ар бир окуучудан уникалдуу инсанды көрө алганда, алардын ар бир иш-аракетин адекваттуу баалоодо, балдардын көйгөйүн жүрөгү менен кабыл алууда, алардын ийгилигине кошо кубанып, жолу болбой калууда колдоо көрсөтүүдө, окуучулар менен пикирлешүүдө дайыма жылуу мамиле издөөдө гана бала «жакшы окуучу» боло алат. Ар бир баланын психологиясын үйрөнүп, ага карата жекече педагогикалык мамиле жасоо аракетинде алгач мугалим башкаруунун авторитардык стилинен алыстап, кызматташуу идеясы менен инсандык-гумандуулук мамиле жасоо принцибин колдонуусу бүгүнкү күндүн талабы десек болот.

Жогорудагы талапка ылайык бул окуу-методикалык колдонмо педагогикалык психологиянын аз гана билимдер топтому Давыдов В.В., Рогов Е.И., Овчарова Р.В, ж.б. психологдордун эмгектеринин негизинде, кыргыз класстары үчүн ылайыкталып түзүлүп, оюндар, тапшырмалар, көнүгүүлөр берилди. Алар релаксациялык (эмоциялык, психофизиологиялык чыңалууну жоюу), кыймыл (майда моториканы, кыймылдын координациясын өнүктүрүү), коммуникативдик (пикирлешүү жөндөмүн, ыкмаларын калыптандыруу), өнүктүрүүчү (таануучулук процесстердин өнүгүшүнө багытталган), жүрүм-турум (эрктүүлүгүн камсыз кылуучу) оюн, көнүгүүлөрү болуп шарттуу түрдө бөлүндү. Ошондуктан сунушталган окуу-методикалык колдонмо кенже мектеп курактагы балдарды окутуу-тарбиялоо иштеринде практикалык тапшырмаларды чечүүгө, аларды психологиялык жактан ар тараптуу өнүгүүсүнө тиешелүү деңгээлде түрткү берүү максатын көздөйт. Окуу процессинин эффективдүүлүгүн арттырууга карата практикалык маселелердин тегерегинде да аракеттер жасалды.

Мугалим – практикалык психолог катары

Окуу-тарбиялоо процессин уюштурууда эң негизги психологиялык фактор болгон тарбиячынын, педагогдун мүнөзү, анын инсандык сапаттары каралат. Баланын коомго кирүү процессинде, инсанын калыптандырууда мугалим чоң роль ойнойт. Ал өз жүрүм-туруму, иш-аракеттери менен окуучуларга окуу ишмердүүлүгүндө жана педагогикалык пикирлешүүдө чоң таасир этет. Бул таасирдин мүнөзү мугалимдин инсандык сапаттарынан, кесиптик компетенттүүлүгүнөн, тарбиялоого карата жекече мамилесинен, чыгармачылыгынан, кесиптик жөндөмдүүлүгүнөн, коммуникативдик жөндөмдүүлүгүнөн, жекечелигинен көз каранды десек болот.

Бүгүнкү күндө педагогика илиминде тарбиялоодогу демократиялык өнүгүүнүн оптималдуу формасын аныкталып, ал педагогикалык авторитетке ээ инсан аркылуу ишке ашары белгиленет. Балдар өз эрки менен мындай урмат-сыйга ээ тарбиячынын артынан ээрчийт. Педагогикалык ишмердүүлүктө “авторитет” түшүнүгүнүн спецификалык өзгөчөлүгү, мааниси жана функциясы “рентген” сыяктуу жүздөгөн окуучунун көз карашынан өткөн педагогдун инсандык-нравалуулук сапаттары менен шартталат. Педагог өзүндө атуулдук, чыгармачылык, руханий, инсандык, интеллигенттүүлүк сапаттарды өнүктүрүүгө карата изденүү аракетинде болууда гана анын авторитетинин маңызы ачылат. Ошол себептүү мугалим балдар менен болгон мамилесин дайыма анализдеп, өз жүрүм-турумуна сынчыл ой жүгүртүп, өзүн жеке (индивидуалдуу) инсан катары көрсөтө алуусу шарт.

Азыркы шартта окуу процессинде балдарды принципиалдуулук, ишенимдүүлүк менен гана ишендирүүгө болот. Балдардын сый-урматына ээ (авторитеттүү) мугалим балдарды коркутпастан, күчкө салбастан, эч тартынбастан чындык аркылуу алар менен талашып-тартышып, дискуссия, диалог уюштуруусунда аларды талкууланып жаткан проблеманын үстүндө ойлонуусун талап кылуу зарылдыгы туулат. Натыйжада педагог окуучулар коллективине идеялуу таасир калтырып, балдар ар түрдүү маалымат булактары жана адабияттар боюнча өз алдынча изденүүгө үйрөнүп, окуудагы жетишкендиктерди камсыз кыла алат. Ошондуктан педагог менен окуучунун өз ара иш-аракетинде

нравалуулук-эстетикалык жактан бири-бирине болгон тартылуу (симпатия) иш-аракети эффективдүү жагдайды шарттайт.

Баланын окуудагы ийгилиги мугалимдин пикир алышуу стилинен да көз каранды десек болот. Мугалимдин коммуникативдүүлүк жөндөмүн педагогикалык ишмердүүлүктө өз учурунда көрсөтө билүүсүндө бала аны өзүндө сиңирип, кайрадан чөйрөгө чагылдыруунун натыйжасында бала пикирлешүү маданиятына көнүгүп, анын сөз запасы байыйт. Мугалимдин окутуу-тарбиялоо процессинде демократиялык стилди колдонушу баланын психикалык функцияларынын өнүгүшүн шарттаса, ал эми авторитардык стиль балада конформдуу жүрүм-турумду калыптандырып, терс эмоциялык реакцияны пайда кылышы мүмкүн.

Изилдөөчүлөр (Рогов Е.И., Овчарова Р.В.) мугалимдин инсанынын балага тийгизген таасирин үйрөнүүдө анын жогорку компетенттүүлүгү жана профессионализм, эмоция менен коштолгон мотивациялык позициясы, тең салмактуулугу, өзүнө ишенүүсү, балага болгон сый мамилеси, алардын жекечелигин, таза сезимин түшүнө билүүсү, баланын жүрүм-турумун, инсандык сапаттарын, ийгилигин көрө билип, алардын сезимин сыйлоо ж.б. сапаттары окуу ишмердүүлүгүнүн эффективдүүлүгүн арттыруучу, окуучу менен мугалимдин ортосундагы кызматташтыкты бекемдөөчү иш-аракет катары эң маанилүү экендигин баса белгилешет[18,24]. Ошондуктан окуучунун мектеп чөйрөсүнө адаптациялануусу, окуу ишмердүүлүгүнүн ийгилиги, өз ара мамиле түзө билүүсү, пикир алышуу процессинде маданияттуулук нормаларынын сакталышы дээрлик мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгүнөн көз каранды.

Жыйынтыктап айтканда, мугалимдин чын дилинен окуучуга болгон сүйүүсү келечекте балдардын өздүк жашоосуна карата терең жоопкерчиликти, жакшы иш жасоого карата туура чечим чыгарууну, ички жана сырткы тоскоолдуктарды жеңе билүүнү, максаттуу-багыттуулукту, тартиптүүлүктү, өзүнө талап кое билүүнү камсыз кылып, окуу ишмердүүлүгүндө мугалим менен окуучунун ортосунда психологиялык биримдүүлүк келип чыгат.

Окуу мотивациясы жана баланын мектеп чөйрөсүнө адаптациялануусу

Жекече багыт менен окутуу окуунун ички стимулун активдештирүүгө түрткү болуп, тактап айтканда окуу мотивациясын ойготот. Окуу мотивациясы – бул субъекттин жүрүм-турумунун ички, психологиялык жана физиологиялык башкаруусунун динамикалык процесси, жүрүм-турумунун уюштурулушу, багытталышы, колдоосу жана түрткү берүүсү болуп саналат. Бул параметрдин өзгөрүшү менен баланын мектеп чөйрөсүнө адаптациялануусунун деңгээлин, окуу ишмердүүлүгүн өздөштүрүү даражасын, ага канагаттануусун көрүүгө болот. Мотивациясы жогору бала жаңы социалдык ролду тез эле өздөштүрүп, чөйрөгө көнүп, жаңы талаптарды туура кабылдап, ишмердүүлүккө ээ болуп, жаңы мамилелер системасына активдүү киришет. Бирок көпчүлүк окуучуларда ар түрдүү себептерден улам бул процесс кыйынчылык менен өтөт.

Өнүгүүнүн психологиясында «Мектеп адаптациясы» түшүнүгү ар кайсы куракта окууга байланыштуу проблемаларды чагылдырууда колдонулуп келет. Психологдор бул түшүнүк менен окуудагы кыйынчылыктарды, курбалдаштар менен конфликтке барган иш-аракеттерди да байланыштырышат. Мындай бузулуу психикалык жактан ден-соолугу чың балдарда жана ар кандай психикалык бузулууларга ээ балдарда да кездешиши мүмкүн.

Изилдөөчү Р.В.Овчарованын пикири боюнча: «Мектеп дезадаптациясы – баланын мектепке көнүүсүндө жүрүм-турумунун жана окуунун бузулуу формасында адекватсыз механизмдердин пайда болушу, конфликттик мамиле, психогендик оорулар жана реакциялар, тынчсыздануунун жогорку деңгээли пайда болуп, жеке өнүгүүнүн төмөндөшү» байкалат[19].

Кенже мектеп курактагы баланын дезадаптациясы үй-бүлөлүк тарбиянын мүнөзү менен да байланышат. Эгер бала үй-бүлөдөн мектепке «биз» деген сөздүн маанисин түшүнбөй келсе, анда мектептеги социалдык коллективге да көнүшү кыйын болот. Натыйжада коомдун талаптарын аң-сезимсиздик менен четке кагуусу, «мен» образын өзгөрүүсүз кабылдоосу мектеп дезадаптациясынын негизин түзөт. Мектеп дезадаптациясынын себептерине окуунун жана жүрүм-турумдун татаалдыгы, мугалимдин балага кылган мамилеси, үй-бүлөнүн балага кылган мамилеси жана ата-эненин баланын окуусуна кылган мамилеси

кирет. Мугалим баладан талап кылуудан мурда анын гармониялуу өнүгүшү үчүн окуу материалын логикалык жактан, образдуу жана өз туюму аркылуу өздөштүрүүсүнө үйрөтүү зарыл болот. Ошондуктан мугалим ким болбосун жаңыларын, кээ бир нерсени билбей каларын, айрым бир иш-аракетти аткара албасын эске алып, ар бир баланын жекечелигине жараша талап кылып, эгер бала кичине ийгиликке жетишсе да аны мактоо аркылуу мамиле кылуу керек. Ошондой эле баланы үйрөтүүдөн да, анын мектепке болгон каалоосун тарбиялоо натыйжалуулукту камсыз кылып, чөйрөгө тез адаптацияланат.

Ата-энелер баланын окуусуна анча маани бербеген учурлар да кездешет, же тескерисинче, баланы мектепке көнө элек жаңы кирген учурда эле көптөгөн ийримдерге катыштырып, андан соң баладан ашыкча жыйынтыкты талап кыла башташат. Натыйжада бала талаптарга көнө албай, убагында тапшырманы аткарууга үлгүрбөй, ата-эненин күтүүсүнө дал келбей, мектептен, же ата-эне каалаган ийримдерден кача баштайт. Ошондуктан ата-энеден баланы алгач мектепке кирердин алдында даярдык деңгээлин аныктоо комиссиясынан өткөрүп, 1-2 ай эрте мектеп чөйрөсү (класс, спорт аянтчасы, ашкана ж.б) менен тааныштырып, аны психологиялык жактан даярдоо талап кылынат. Эгер бала мектепке даяр эмес болсо, анда мектеп психологу менен бирдикте даярдоо ишин 4-5 ай эрте баштоо талапка ылайык.

Көпчүлүк учурда мектеп дезадаптациясына, окуучунун ролуна көнө албоосуна пикирлешип жаткан чоочун чөйрө өз таасирин тийгизет.

Төмөндө кенже мектеп окуучуларынын мотивациясын үйрөнүүгө карата иштелип чыккан ыкмалардын бири сунушталат.

Балдарга «Мага мектепте эмне жагат?» деген темада сүрөт тартуу сунушталат. Тартылган сүрөттү анализдөөдө теманын мазмунуна дал келбей калган учурлар кездешет, бул учурда:

А) Эгерде баланын мектеп чөйрөсүнө карата эч кандай элестөөлөрү жок болуп, эмне тартаарын билбесе, анда балада мектеп мотивациясынын жетишсиздигин, анын ичинде оюн мотивдеринин да жокко эселигин түшүндүрөт;

Б) Эгерде бала көк беттик менен мектеп темасы тууралуу сүрөт тартуудан баш тартып, өзү каалаган сүрөтүн тартса, анда негативизм байкалат. Мындай жүрүм-турум мектеп талаптарына кыйындык менен көнгөн балдарга тиешелүү болот.

В) Эгерде бала теманы түшүнбөсө же тапшырманы туура эмес кабылдаса, мындай көрүнүш психикалык жактан өнүгүүсү артта калган балдарга мүнөздүү деп түшүнсөк болот. Бала эч нерсе түшүнбөй, башка баланын тарткан сүрөтүнөн сюжеттерди көчүргөн учурлар кездешет. Мындай кырдаал 0 деп бааланат.

Сүрөттү анализдөөдө тартылган сүрөттүн негизги теманы так ачып бере алган сюжети эске алынат:

А) Баланын тарткан сүрөтүндө окуу кырдаалы, жогорку мектеп мотивациясынан жана окууга болгон активдүүлүк, окуучунун жеке таануучулук мотивдеринен кабар берсе 30 балл берилет;

Б) Баланын тарткан сүрөтүндө оркуу мүнөзүнө ээ эмес кырдаал мектептин сырткы атрибуттары тууралуу тартылган болсо, мындай учурда сырткы мотивдер аркылуу баланын мектепке карата оң мамилесине 20 балл берилет;

В) Эгерде бала сүрөттө оюн кырдаалдарын чагылдырып тартса, анда баланын мектепке болгон оң мамилесинен кабар берет, мындай балдар көбүрөөк оюн мотивациясына ээ болушат, аларга 10 балл берилет.

Мындан тышкары мектеп мотивациясынын деңгээли атайын анкетанын жардамы менен да аныктоого болот, суроолорго берилген жооптор 0-3 баллга чейин бааланат (туура эмес жооп – 0 балл, калыс жооп – 1 балл, туура жооп – 3 балл).

Анкетанын суроолору:

1. Сага мектеп жагабы же анча эмеспи?
2. Эртең менен турганда мектепке кубануу менен барасыңбы, же үйдө калгың келеби?
3. Эгер мугалим эртең мектепке келүү зарылчылыгы деле жок десе, сен эртеси барат белең же үйдө калат белең?
4. Сага айрым бир сабактын өтүлбөй калышы жагабы?
5. Сен үй тапшырма берилбешин каалайсыңбы?
6. Мектепте бир жактуу сабактардын калышын каалайсыңбы?
7. Сен мектеп жөнүндө ата-энеге көп айтып бересиңби?
8. Сен мугалимдин катаал эмес, жөнөкөй болушун каалайсыңбы?
9. Классында досторуң көпү?
10. Сага классташтарың жагабы?

Баалоо шкаласы

25-30 балл топтогон окуучулар мектеп адаптациясынын жогорку деңгээли менен мүнөздөлөт, 20-24 балл топтогондор орточо деңгээл, 15-19 балл топтогон окуучулар сырткы мотивацияга ээ, 10-14 балл топтосо мектеп адаптациялануунун төмөнкү деңгээли, 10дон төмөн балл топтогон бала мектепке болгон терс мамилени, дезадаптацияны билдирет.

Анкета кайталап жүргүзүүдө мектеп мотивациясынын динамикасын баалоого мүмкүнчүлүк түзүлөт. Мектеп мотивациясынын төмөндөшү баланын мектепке карата дезадаптациясын, анын жогорулашы окууда жана өнүгүүдө оң жактуулукту билдирет.

Кенже мектеп курактагы окуучунун коркуу жана кооптонуу сезимин жоюу (коррекциялоо)

Баланын мектепке кирүүсү психологиялык жаңы түзүлүштүн пайда болушу башкача айтканда, окуучунун ички позициясынын калыптанышы менен шартталат. Ички позиция – бул баланы окууга багыттуулугун камсыз кылуучу мотивациялык борбору, мектепке карата анын оң эмоциялык мамилеси. Бул позиция бала мектепке кирери менен эле пайда болбойт, көпчүлүк окуучуларда биринчи класстын аягында калыптанат. Эгер баланын ички позициясын чагылдыруу үчүн зарыл болгон керектөөлөрү канагаттандырылбаса, ал дайыма кайталануучу эмоциялык жактан жол болбоого кабылып, мектепте ийгиликке жетише албай, мугалим менен курбалдаштарынан терс мамиле күтүп, мектептен коркуп, баргысы келбей кача баштайт.

Коркуу – адам жашоосу жана ийгилиги үчүн анын аң-сезиминде аффективдүү (эмоциялуу курч мүнөздө) чагылдырылган конкреттүү ички сезими; тынчсыздануу – коркуу сезими коштогон эмоциялуу курч мүнөздөгү сезүү. Тынчсыздануу коркуудан айырмаланып дайыма терс кабыл алынуучу сезим эмес, ал кубанууда да, бир нерсени күтүүдө да пайда болушу мүмкүн. Эмоциялык жактан жолу болбоосу баланын жеке психикасынын түзүлүшүнөн, турмуштук тажрыйбадан, ата-энеси жана курбалдаштары менен болгон мамилесинен көз каранды болуп, тынчсызданууну да, коркууну да башынан өткөрөт. Белгисиз тынчсыздануу коркууну пайда кылат. Мисалы, сабакта мугалим баладан капыстан бир нерсени сурап жиберүүдө керектүү сөз таппай калган учурда анын үнү каргылданып, же муздак тер басып, жүрөгү катуу согуп, алаканы нымдалышып, унчукпай туруп калышы мүмкүн. Мындай ашыкча кыймыл-аракеттер, же тескерисинче кыймылсыз туруп калуу белгилери (симптомдор) организмдин психофизиологиялык функцияларына өтө оорчулук келтирилгендиги менен түшүндүрүлөт [10].

Коркуу курактык жана невротикалык болот. Куракка жараша коркуу сезими эмоциялуу-сезимтал балдарда жеке, психикалык өнүгүүсүндө байкалып, ал төмөнкү факторлордун негизинде, мисалы, ата-эненин баласын коркутуусунда, курбалдаштары менен пикирлешүүгө тыюу салуу учурунда, баланын ата-энесинин

ортосундагы конфликтке күбө болуусунда, психикалык жаракат (травма) алууда, курбалдаштар жана чоңдордон коркууну жугузуп алуусунда пайда болушу мүмкүн.

Невротикалык коркуу эмоциялык интенсивдүүлүктүн жана чыңалуунун, мүнөздүн жана инсандын калыптанышына карата жагымсыз таасирлердин, башка невротикалык тынчсыздануулар менен болгон байланыштардын, чечилбеген көйгөйдүн (проблеманын) же узак убакыт кайгыруунун залалы болуп саналат.

Окуучунун социалдык позициясы жоопкерчиликти сезүүдө, бир милдетти аткаруу алдында коркуу пайда болушу мүмкүн. Мисалы, бала үйгө берилген тапшырманы аткарууга үлгүрбөй калса, сабактан кечиксе, же туура эмес кылык-жорук жасаса ал жазалануудан коркот. Кенже мектеп куракта «ойлогондой боло албоо» сезими жогорку чекке жетет, анткени алар жаңы билим алууга умтулууда, өз милдетине жоопкерчилик менен кароодо, жакшы баа алуу үчүн өтө кайгырышат. Мисалы, биринчи класстын окуучусу ар кандай себептер менен окуу жүктөмүнө үлгүрбөй калса, натыйжада неврозго, же коркуу сезимине кабылат.

Мектепке чейинки куракта курбалдаштары менен пикирлешүүдө тажрыйбасы жок балдар өздөрүн чечкинсиз, ишенимсиз сезишип, чоңдордун күтүүсүн акташпай, натыйжада мектепке карата дезадаптация жана мугалимдин алдында коркуу сезими пайда болот. Мындай кооптонуу сезиминин негизинде ката кетирүү коркунучу жатат. Көпчүлүк балдар доскада туруп жооп берүүдөн коркушат. Доскадан алар өздөрүн алсыз сезиши мүмкүн. Кенже мектеп куракта баа алуу конкреттүү ишмердүүлүктүн гана жыйынтыгы эмес, анын жеке инсанын аныктоочу баа катары субъективдүү кабылданат. Чөйрө балага: «Сен жаман баласың, анткени сен жаман окуйсуң» - дешсе, аны мойнуна алууда ал өзү менен өзү конфликтке барып, анда тең салмаксыздык, чечкинсиздик пайда болуп, ал коркуу сезимдери менен коштолуп жүрүп отурат.

Мектепте бала курбалдаштар ортосунда агрессиянын негизинде пайда болгон конфликттен да (денесине залал келтирүүдөн) коркушу мүмкүн. Бул сезим айрыкча педагогикалык, социалдык-маданий деңгээли төмөн, кароосуз калган, же аз көңүл бөлүнгөн балдарда пайда болот.

Кооптонуу сезими курак жогорулаган сайын анын мүнөзү өзгөрүп, көпчүлүк учурда жоголушу мүмкүн. Ал эми коркуу сезими узак убакытка созулса, анда балада өз сезими менен күрөшө да, көзөмөлдөй да албаган алсыздык пайда болот.

Жыйынтыктап айтканда, кенже мектеп куракта баладагы коркуу сезим окуу ишмердүүлүгүнүн негизинде жатат, мисалы; ойдогудай боло албоо, катачылык кетирүүдөн коркуу, «жаман» деген баа алып калуудан коркуу, курбалдаштары менен конфликтке баруудан коркуу ж.б. Эгерде мындай учурлар байкалса, баланын абалын түшүнүп, чөйрө коррекциялоо иштерин жүргүзбөсө мектепке карата коркуу сезими болгон балалык невроздун пайда болушуна алып келет.

Кенже мектеп курактагы баланын кооптонуу сезимин бүтпөгөн сүйлөмдөрдү бүтүрүү методу жана коркуу мезгилин чагылдырып сүрөт тартуу методу аркылуу аныктоого да болот.

Инструкция: балага бүтпөгөн сүйлөмдөр берилип, аларды аягына чыгарып бүтүрүп жазуу сунушталат. Мисалы:

Мен мектеп жөнүндө...

Мен мектепке бара жатканда...

Сабакка коңгуроо кагылганда...

Мугалимди көргөн кезде менде...

Биз текшерүү иш жазаарда...

Сабак бүткөн учурда...

Мен доскада жооп берип жатканда...

Эгерде мен эки алсам...

Мага мугалим суроо бергенде...

Сүйлөмдөр мугалим тарабынан анализденет. Берилген сүйлөмдөрдүн аягын бүтүрүү бала үчүн жогорку эмоциялык абалды пайда кылып, мугалим үчүн да кызыгууну туудурат.

Ал эми баланын тарткан сүрөтүн үйрөнүүдө анын кызыгуусун, эмне менен алектенерин, анын темпераментинин тибинин өзгөчөлүгүн, ички дүйнөсүн түшүнүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Тартылган сүрөттө кара, күңүрт өңдөрдүн басымдуулук кылышы балада кубануу сезимдин жокко эселиги, көңүлү чөгүңкү, жан дүйнөсүндөгү кооптонуу сезимин билдирет. Ал эми ачык өңдөр баланын активдүү жашоо образын, оптимизмди аныктайт. Баланын өтө көп өңдөрдү колдонуу жана сүрөттөгү сюжетти аягына чыгаруусу ишенимдүүлүктү жана чечкиндүүлүктү көрсөтөт.

Окуучунун ашыкча тынчсыздануусу сүрөттүн чаржайыт тартылышынан, каршы-терши чиймелеринен көрүнөт. Жай кыймылдаган, маалыматты кеч кабыл алган (темпераменти боюнча флегматик балдар) балдар сүрөттү аз тартышып, аз гана түстөрдү колдонушат. Сүрөттүн өзгөчө баалуулугу ар кандай тематикада сүрөт тартууда жана өндөрдү тандап колдонуу учурунда байкалат.

Бир айдан кийин балдарды үйдөн тарткан сүрөттөрүн алып келип класска көрсөтүү тапшырмасы берилет, бул ыкма алардын үйдөн сүрөт тартуу кызыгуусун активдештирүү максатын көздөйт. Эгерде кызыгуу жок болсо баланын психикалык өнүгүүсүн жардылантат.

Алгач биринчи, экинчи сабактарда тарта турган сүрөттүн темасын бала өзү тандашы маанилүү. Ал адам, үй, машина, бак-дарак, ит, канаттуу ж.б. болушу мүмкүн. Партада да ким менен отуруп тартууну да өзү тандайт. Даярдоо сабактарынан кийин тематикалык сүрөт тартуу этабы башталып, жумасына 2 жолу 30 мүнөттөн өтүлүп, бир же эки гана темада тартуу сунушталат. Эгер балдардын арасынан айрымдары сүрөт тартууну каалабаса, аны өз эркине коюу керек, мындай учурда башка баланын сүрөтүн да класста ашыкча мактоого болбойт. Мындай сабактар негизги сабактардан тышкаркы учурда өткөрүлөт. Балдардын тарткан сүрөттөрү төмөнкү мүнөздө анализдениши мүмкүн.

Балдардын тарткан сүрөтүн анализдөө

Мектеп дезадаптациясында балдарды сүрөт сабагында аны жоюу, жолго коюу максатында ар кандай эркин темада, же атайын тематикалар боюнча сүрөт тарттыруу маанилүү. Мисалга: «Мен күндүз эмнеден корком?», «Менин түшүмө эмнелер кирет?», «Мен караңгыда эмнеден корком» деген темаларда сүрөт тартууда коркоктугун ачык, даана бере алат. Кооптонуунун формасы тууралуу мугалим түшүндүрмө бербейт, балдардын өз тандоосуна коет. Эгер сүрөттү эрктүүлүк менен тартса, анда бала өздүк аң-сезиминде коркуу сезимине болгон тоскоолдукту жеңүүгө эрк аракеттерин максаттуу багытта жумшап, ал жөнүндө ойлобогонго аракет кылып, учурда кооптонуу сезимин графикалык мүнөздө чагылдырууну күчөтпөйт, тескерисинче, реалдуулукту тынчсыздана күтүүдө балада чыңалуу жеңилдейт. Сүрөттө чагылдырылган

коркунучтуу окуяларды бала мурда башынан өткөргөн болсо, анда бул абалдын аз гана бөлүгү түшүнүксүз болуп, айтылбай калышы аффективдүү-жаракатты пайда кылуучу оордукту жоет. Мугалимдин балага мындай мүнөздөгү тапшырманы берүүсү да ага болгон чоң ишенимди пайда кылып, ошондой эле курбалдаштар чөйрөсүндө, жагымдуу шартта аткарылса, бала чөйрөнүн колдоп жаткан мамилесин сезет.

Ал эми балага «Эң жакшы жана эң жаман» деген темада сүрөт тартууну сунуштоодо башынан өткөргөн окуяларды тандоого мүмкүн болот. Көпчүлүк балдар жашоосунда болгон кубанычтуу эпизоддорду тартышат. Айрым балдар жагымсыз окуяларды тартышы мүмкүн, бул балдар менен психотерапиялык аңгемелешүү зарыл.

Тематикалык сүрөт тартууда «Мен ким болгум келет?» темасы баланын өзүнө болгон ишеним сезимин арттырып, оптимисттик көз карашта, өз фантазиясына жараша ар түрдүү кесип жөнүндө тартышы мүмкүн.

Сүрөт тартуунун кийинки этабы баладагы коркуу сезимин жоюуга багытталып, ал үчүн балдар менен жекече аңгемелешүү талап кылынып, мугалим баланын жалгыз калуудан, оорудан, өлүмдөн, ата-энесин жоготуудан, агрессивдүү адамдардан, айрым бир жомоктун каармандарынан, мектепке кечигүүдөн, жаныбарлардан, транспорттон, жаратылыш кырсыктарынан (жер титирөө, суу каптоо, катуу шамаалдан, сел каптоодон), бийиктиктен, тереңдиктен, тар бөлмөдөн, суудан, оттон, өрттөн, согуштан, врачтан, ийне сайгандан, капыстан чыккан катуу үндөн коркуусу, же коркпой тургандыгы тууралуу аңгемелешет. Анын эмнелерден корко тургандыгы боюнча тизме түзүлүп, мугалим аларды сүрөттө чагылдырып тартууну сунуштайт. Атайын уюштурулган мындай сабак 30 мүнөттөн ашпоого тийиш. Балдар корккон учурлар чагылдырылган бир нече сүрөт, кээ бир бала бир эле нерсенин сүрөтүн тартышы мүмкүн.

Бала сүрөт тартып жатканда эч убакта шаштырбоо керек. Анткени кооптонуу абалын чагылдырып тартуу жөнүндө ойлоодо бала ал коркуу сезимин, элестөөлөрдү кайрадан аң-сезиминде өткөрүүдө тынч абалда кабыл алуу тереңдиги акырындап басаңдашы мүмкүн.

Кийинки сабакта кооптонууну чагылдырып сүрөт тартуу кайрадан уланат, учурда мугалим балага эмнеден коркпой

калгандыгы тууралуу сүрөт тартууну тапшырат. Биринчи тапшырмада бала корккон объектини гана тарткан болсо, экинчи тапшырмада өзүн коркунучка каршы турган позицияда тарта алат. Мындай установка коркуу сезимин жеңүүгө карата кошумча стимул болуп, ал ойлонуу менен, тапшырманы так, туура аткаруу үчүн бир нече вариантын тартып, эрк аракеттерин жумшап, натыйжада бир графикалык элестөөгө токтошу мүмкүн. Баланын мындай аракети чыгармачылык өнүгүүнү талап кылып, ошону менен бирге коркуу сезимин жеңүүгө түрткү болот. Мындай мүнөздөгү сабактар аны жеңүү аракетиине жараша 5-10 сабак өтүлөт. Коркууну жоюуга карата сүрөт тартуу сабагы азыраак болушу талапка ылайык, анткени коркок балдардан башка окуучулар программа боюнча башка тематикадан четтеп, башка сүрөттөрдү тартуу менен алектенишет. Коркууну кайталап тартуудан кийин бала эми коркобу, же коркпой калгандыгы тууралуу сүрөттү жекече талкуулоо жүргүзүлүп, оң жыйынтык алынган кезде баланы мактоо менен сабак жыйынтыкталышы керек.

Мектептеги кооптонуу – баланын эмоциялык жактан жетишсиздигинин жеңил формасы, ал окуунун ар кандай кырдаалында, өзүнө карата терс мамиле күтүүдө, мугалимдин жазалоосунда толкундануудан көрүнүшү мүмкүн. Бала өз чечиминде жүрүм-турумунун адекваттуулугунда ишенбөөчүлүк пайда болгон учурда ата-эне жана мугалим мындай балдарды «ал бардык нерседен коркот», «өтө таарынчаак, айткан сөздү жүрөгүнө жакын кабыл алат», «өтө сезимтал» дешет. Бирок чоңдорду мындай учурлар анча деле тынчсыздандырбайт. Баланын мындай абалы неврозду пайда кылат. Изилдөөчүлөр (Запорожец А.В., Кулагина И.Ю) балдардын кооптонуу абалын жоюунун эки ыкмасын бөлүп көрсөтүшөт:

а) Бала үчүн чыңалуу кырдаалында жүрүм-турумдун конструктивдүү ыкмаларын иштеп чыгуу, ошондой эле ашыкча толкундануу, тынчсызданууну жеңүүгө карата ыкмаларды билүү;

б) Баланын «жекече өнүгүүсүнө» камкордук көрүү, өзүн-өзү баалоону өнүктүрүү, өзүнө болгон ишеним сезимди бекемдөө [5,6].

Мисалы, 1-класстын окуучусунун мектепке карата кооптонуусун жеңүү үчүн төмөнкү учурларды эске алуу керек:

1. Окуучунун ички позициясы менен байланышкан ашыкча керектөөлөрдү азайтуу керек, анткени ашыкча керектөөлөр балада курч эмоциялык реакцияны пайда кылуу менен пикир алышууда

жана ишмердүүлүктө продуктивдүү ыкмаларды калыптандырууга тоскоолдук кылат;

2. Жүрүм-турумдун, пикирлешүүнүн, ишмердүүлүктүн ыкмаларын байытуу жана өнүктүрүү керек, анткени алар балага эффективдүү форманы эркин тандоого мүмкүнчүлүк түзүп, мотивдерди реализациялоодо туура эмес ыкмалардан баш тартууга жардам берет;

3. Кооптонууну жекече окутуунун мүнөзү катары эске алуу менен билим берүүнүн кооптонууга каршы туруучу жактарын күчөтүү (балага жекече педагогикалык мамиле кылуу менен анын ар бир иш-аракетин адекваттуу баалоо, дайыма баланын ийгилигин мактоо);

4. Мектептеги ар кандай кырдаалда ашыкча чыңалууну жоюу иштерин жүргүзүү.

Психология илиминде кенже мектеп курактагы балдардын эмоциялык чыңалуусун алдын алуу, жоюуга карата көптөгөн методикалар, ыкмалардын комплекси бар (А.М.Прихожан). Алардын ичинен эки метод негизги болуп саналат [3].

1. Десенсибилизация методу (сезимталдуулукту төмөндөтүү) 1952-жылы Джозеф Вольпе тарабынан илимге киргизилип, бул метод фобияны дарылоо үчүн кеңири колдонулуп келет. Бул метод организмдин бир предметке же кырдаалга карата пайда болгон жогорку сезимталдуулугун азайтуу үчүн жана ошондой эле балада тынчсызданууну, коркууну пайда кылуучу кырдаалдар арты-артынан пайда боло берген учурда чыңалууну жоюу үчүн колдонулат. Десенсибилизация методу үч этапты: өзүн эркин кармоого үйрөнүү (релаксация), коркууну пайда кылуучу кырдаалдарды тизмелөө, ал кырдаалдарды релаксация менен бириктирүүнү камтыйт [12].

2. Коркууга, кооптонууга маани берүү методу

Тынчы жок балдар менен иштөөдө алардын ийгиликке, жол болбоого, баалоого, ишмердүүлүккө карата өзгөчө спецификалык мамилесин эске алуу керек. Мындай балдар өздүк ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгына сезимталдуулук менен карап, жолу болбой калуудан абдан коркушат. Алар бир эле учурда туура кылгандыгын же кетирген катачылыгын баалоодо туура чечим чыгара алышпай чоңдордун баалоосун күтүшөт. Ийгиликке же иштин оңунан чыкпай калышына болгон мындай мамиле баладагы

жаракатка айлануучу (травмалык) тынчсызданууну пайда кылып, ал өзүнүн алсыздыгын, жөндөмүнүн жоктугун туюндуруп, чоңдордун колдоосуна өтө муктаж болушуп, айрыкча балада мугалимге болгон көз каранды сезим күчөйт. Бул мамиле окуу мотивациясында да чагылып, мугалимдин мактоосуна арзуу үчүн бала бардыгын анын айтканындай жасоого умтулат.

Ашыкча тынчсызданган балдар үчүн атайын баалоонун, мактоонун, жазалоонун критерийлери (кылган иш-аракетинин бардыгы эмес, анын айрым элементи гана макталат) бар. Класстын колдоосу, аны кабылдоосу, коопсуздугуна өзгөчө көңүл бурулуп, бала аны жүрүм-турумуна карабастан ийгилигин кабылдагандыгын сезүүсү керек. Бала чоңдордун баалоосу аркылуу курбалдаштарын туура кабылдап, алардан дагы эмнени үйрөнө тургандыгын түшүнөт. Баалоого, ийгиликке, жол болбоого карата баланын мындай мамилеси билим, билгичтиктерди өздөштүрүүгө багытталса, натыйжада баланын коркуу сезими басаңдап, ал тобокелге салуу менен иш-аракет кыла баштайт.

Жогоруда мотивдердин өнүгүшү үчүн атайын ыкмаларды да колдонууга болот. Мисалы, мугалим класска «Мен аткара албайм, мен аткара алам, мен аракет кылам» ыкмасын сунуштаса болот. Эгер мугалим бир окуучунун тапшырманы аткара албастыгына көзү жетсе, бул учурда ал баладан да деңгээли боюнча төмөн окуган (тамга, санды билбеген) окуучуну доскага чакырып, андан соң бардыгын билген окуучуну чыгарып, аларды чынжырча кылып тургузуп, ар бир бала үчүн эмне кыйын болуп жаткандыгын ирети менен айттырат. Ар бир бала кыйынчылык учурларын айта баштаган кезде алардын катарында эч нерсе билбеген баладагы чыңалуу сезими жеңилдеп, тартынбастан өз кыйынчылыгын айта баштайт. Натыйжада кыйынчылыктарды ар бир окуучу таразалайт да, тартынбастан айта башташат. Тапшырманын кийинки бөлүгүндө балдар бул тапшырманы аткарууда кандай жолдорду колдонору, кантип аткараары тууралуу бир нече карама-каршы ойлор айтылып, бирок ал талкууланбайт. Ким билери, ким билбеси ар бир бала тарабынан класста айтылып, жыйынтыгында окуучулар өздөрүн баалоо үчүн ким тапшырманы так аткарса алар өзүнчө, андан кийин орточо деңгээлде ким аткарса алар өзүнчө топко, тапшырманы аткара албай калган окуучулар үчүнчү топко бириктирилет. Мында өтө ашыкча бааланган лидер да, артта калган окуучу да

бөлүнбөстөн бардык балдар билсе да, билбесе да окуучулардын катарында чынжырчаны толукташат. Мындай ыкма менен баладагы агрессивдүүлүктү, жогорку сезимталдуулукту, кооптонууну жоюуга болот. Мугалим балдарда байкалуучу өтө кыймылдуу кооптонууну сабак учурунда, же атайын сабакта жоюу, же төмөндөтүү үчүн жогорудагы ыкмаларды колдонууга болот, бирок шартка жараша ыкмаларды улам татаалдаштырып туруу шарт. Анткени бардык окуучуларды окуу ишмердүүлүгүнө катыштырып, бирдей алып жүрүү иши мугалимдин чеберчилигинен көз каранды болот.

Эгер бала коркок же ашыкча кооптонгон болсо анын себебин ата-энесинен сурап, же бала менен жекече сүйлөшүп, проблеманын качан, кандай шартта пайда болгондугун психологиялык мүнөздө аныктап, андан кийинки этапта баланын ички психикалык чыңалуусун жеңилдетүүгө кам көрүү керек. Мисалы, бала классташтары менен сүйлөшө албаса, анда ал баланы башка чөйрөгө, башка балдар коллективине аралашуусуна шарт түзүү талапка ылайык. Мындай кошумча чөйрө спорттук секция, чыгармачылык ийрим ж.б. болушу мүмкүн. Ата-эне баланын күндүн кандай өткөндүгүн, мектепте болгон окуялар жөнүндө кызыгуу менен сурап, урушпай, коркутпай суроону туура берип, баланын психикасына залал келтирбөө керек. Бул учурда баланы өзүн туура баалоосун калыптандырууга аракеттенип, аны башка бала менен салыштырбастан, ал кичинекей ийгиликке жетишсе да аны мактап, анын ийгилиги ата-эне үчүн чоң мааниге ээ экендигин түшүндүрүү зарылдыгы бар.

Дээрлик бардык бала кыйынчылык менен жалгыз күрөшө албайт, ошондуктан чөйрө, ата-эне, мугалим дайыма колдоого алууда ал жаман түш көрүүдөн, жаман адаттардан, коркуу сезиминен кутула алат. Эгер бул ыкмалар да жардам бербей, кырдаал таталдашса, анда балдар психологуна кайрылууга туура келет. Кооптонуу сезимин алдын алуу, аны жоюуда баланын жүрүм-турумунда эрк аракеттеринин талапка жооп берерлик деңгээлде калыптанышы өтө маанилүү.

Кенже мектеп куракта жүрүм-турумдун эрктүүлүгүн өнүктүрүү методдору

Кенже мектеп куракта балада инсандык сапаттардын өнүгүшү менен өзүн-өзү эрктүү башкаруу жана көзөмөлдөө ыкмалары да жогорулайт. Учурда эрктүүлүктүн калыптанышы психикалык өнүгүүнүн борборунда: эрктүү эс тутум, кунт коюу, ой жүгүртүү, ишмердүүлүктү уюштуруунун эрктүүлүгү туруп, окуучу жүрүм-турумун башкарууну үйрөнөт. Бул процесс өтө татаал, узак убакытты камтып, стихиялуу мүнөзгө ээ болуу менен көпчүлүк учурда баланын кыйынчылык менен тарбияга баш ийишине, окуу процессине кыйынчылык менен киришин шарттайт. Айрым учурда ага чоңдор түрткү болот. Алар баланын өзүн-өзү башкаруусун жана көзөмөлдөөсүн тез арада эле тарбиялап жиберүүнү көздөп, балада өз алдынчалуулукту өнүктүрбөстөн, массалык түрдө көпчүлүк иш-аракетине тыюу салуу менен жазалоого өтүшөт.

Изилдөөчүлөрдүн (Рогов Е.И., Обухова Л.Ф) пикири боюнча мектептеги окуунун башталышында алгач баланын өздүк аң-сезимин жана өнүгүп жаткан функцияларын машыктыруу аркылуу психикалык эрктүүлүктү өнүктүрүү керектигин белгилешет[18,20]. Психикалык жашоонун ар кандай чөйрөсүн жөнгө салуу ыкмалары конкреттүү көзөмөлдөгө алуучу билгичтиктерден турат. Мисалы:

Кыймыл чөйрөсүндө:

- Баладагы кыймылды уюштуруучу булчуңдарга кунт коюусун эрктүү багытта алуу жөндөмү;
- Булчуң туюуларын салыштыруу жана айырмалай билүү;
- Туюунун мүнөзүн (оордук-жеңил сезүү ж.б), туюулар менен коштолгон кыймылдын мүнөзүн аныктай билүү (күч-алсыздык, тездик, жай абал, темп, ритм);
- Өз туюусун көзөмөлдөөгө таянуу менен кыймылдын мүнөзүн өзгөртө билүү.

Жогорудагы билгичтиктер менен ар бир бала машыгып, натыйжада кийинки билгичтиктер жаратылыш берген мотордук ийкемдүүлүктөн, булчуңдардын сезимталдуулугунан көз каранды болот. Ал эми:

Эмоция чөйрөсүндө:

- Бала сезген эмоциялуу туюусуна кунт коюусун эрктүүлүк менен багыттоо жөндөмү;

- Эмоциялык туюумун салыштырып, айырмалай билүү (жагымдуу, жагымсыз, табышмактуу, коркунучтуу ж.б);

- Бир учурда кунт коюусун эмоция менен коштолгон булчуң туюуга жана экспрессивдүү кыймылдарга багыттай алуусу;

- Берилген үлгү боюнча өз эмоциясын эрктүүлүк менен көрсөтө алуусу.

Кенже мектеп куракта кыймылдуу, психомотордук функциялар жакшы өнүгөт. Ошондуктан башка психикалык функцияларды кыймылга таянуу аркылуу өнүктүрүүгө болот. Бала өздүк эмоциясын кыймылдуу активдүүлүк жана ачык фантазиясы аркылуу башкарууда тажрыйба топтойт. Мисалы, баланын үйү мектептен алыс болсо, окуудан кийин ал чарчап, курсагы ачып, баскысы келбей турганда, курбусу аны бир баатырга салыштырып, анын кыйын экендигин сездире айтып түрткү берсе, ал образга кирүү менен тез-тез басып үйүнө жөнөшү мүмкүн. Экинчи жолу ал мындай учурда өзүн-өзү колго алууну үйрөнүп, эрктүүлүк менен өзүн-өзү ачык образдарга салыштырып шыктандырууга өтөт. Төмөндө:

Пикир алышуу чөйрөсүндө:

- Баланын чоочун эмоцияны түшүнүп, кабыл алып, аларды айырмалай алуусу;

- Каршыдагы адамдын эмоциясын түшүнүп, аны менен кошо кайгыруусу, анын позициясын кабылдоосу;

- Баланын кырдаалга адекваттуу сезим менен жооп бериши жана каршыдагы адамдын аны менен пикирлешүүдөн канааттануусу.

Баланын бул курагында (7-10 жаш) чоочун эмоциялык абалды алдын-ала туюу жөндөмү чоңдорго караганда жакшы өнүгөт, бирок сөзгө анча маани бербейт. Ошондуктан мындай учурду кое бербестен балада эмпатияны, башка бирөөнүн кайгысын тең бөлүшө билүүнү, пикир алышууга болгон жөндөмдү, ак көңүлдүктү, боорукердикти тарбиялоо керек. Ал эми:

Жүрүм-турумда:

- Өз ишине болгон конкреттүү максатты аныктай билүү жөндөмү;

- Максатка жетүү аракетинде көптөгөн варианттардын ичинен тез жетүү каражатын издеп, таба алуу;

- Тандап алган жолду иши менен, же ката кетирүү, аны кайра оңдоо аркылуу, сезим жана өткөн кырдаалдардын аналогиялык тажрыйбасы аркылуу эффективдүүлүгүн текшерүү жөндөмү;

- Өз иш-аракетинин жыйынтыгын алдын-ала көрө билүү жөндөмү;

- Өзүнө жоопкерчиликти алуу жөндөмү.

Баланын өнүгүүсүндө жогоруда аталган билгичтиктерден иш-аракеттердин бир нече вариантын көрүп, алардын ичинен тандоону үйрөнүүсү маанилүү. Анткени баланын тандалмалуу иш-аракет жасоосу жүрүм-турумду эрктүү башкаруунун алгачкы кадамы боло алат. Күнүмдүк турмушта чөйрө көрсөткөн жүрүм-турум ыкмалары бала үчүн дайыма эле продуктивдүүлүккө ээ эмес, алар айрым учурларда жеке тажрыйбалар же кемчиликтер менен коштолуп, ал тандоо мүмкүнчүлүгүнөн ажырашы мүмкүн. Ошондуктан мындай учурда бала менен атайын, жекече иштөө зарылдыгы туулат.

Психиканын эрктүү жөнгө салуунун негиздерин өнүктүрүү методикалары психологиялык көнүгүүлөрдү, эмоциялуу-коммуникативдик тренингдердин, аутотренингдин, жүрүм-турумдун ыкмаларын жана топтук психотерапиянын элементтерин камтыйт.

Сабактар оюн түрүндө өткөрүлүп, каармандар мугалим жана балдар болушу мүмкүн. Балдар ойноп, ага канагаттанып, кызыгуу пайда болуп, айлана-чөйрө жөнүндө кызыктыруучу билимдерге ээ болууда өзүн башкарууга үйрөнүшөт. Баланын оюнга катышуусу каалоосуна жараша болот. Оюндун элементтерин топторго бириктирилген атайын көнүгүүлөр түзүп, алар психиканын ар кайсы чөйрөсүндө эрктүүлүктү жөнгө салууну өнүктүрүүгө багытталат. Көнүгүүлөр топтому кыймылга, эмоцияга, пикир алышууга, жүрүм-турумга карата бирдей таасир этиши мүмкүн. Сабактын структуралык түзүлүшү анын багыттуулугунан көз каранды болуп, ал баланын сырткы жана ички эрктүү кунт коюусун турукташтыруу жана мугалимдин кырдаалды көзөмөлгө алуусуна шарт түзүүсү зарыл.

Ар бир көнүгүү баланын фантазиясын (ойлор, образдар), сезимдерин, эмоцияларын, кыймылын камтып, ал баланын ар бир элементке эрктүүлүк менен мамиле кылуусун тиешелүү деңгээлде камсыз кыла алат. Оюндун жалпы жүрүшүн үзүлтүккө учуратпай сюжеттик-ролдук мазмунга өткөрүү зарылдыгы бар, ошондой эле сырткы айрым бир атрибуттардын жок болушу шарт, балдар аны өз

кыялында ойлоп табууда ички кунт коюусу турукташат. Оюндарды ар кайсы курактагы балдар (7-11 жаш) менен ойноого болот. Курак жогорулаган сайын оюндун тематикасы, көнүгүүлөрдүн тапшырмалары татаалдашат. Биринчи класс үчүн «Оюнчуктар дүйнөсүндө», экинчи класстар үчүн «Бул бөлмөдө эмне өзгөрүүлөр болгон?» ж.б. оюндары мисал боло алат. Сабактардын бөлүмдөрү баланын психикасынын өнүгүүсүндө бир же бир нече өз алдынча тапшырмаларды чечүүгө түрткү боло алат. Мугалим балдардын мүмкүнчүлүгүнө, кызыгуусуна жараша тапшырмаларды өзү тандайт. Оюндарды сабак учурунда колдонуу мугалимден чыгармачылык жөндөмдү жана алдын-ала чоң даярдыкты талап кылып, натыйжада көнүгүүлөрдүн ар кандай тобун сунуштоого болот. Тажрыйбалуу мугалимдин сабакты уюштурууда сөзсүз чыгармачыл идеяларды жаратып, балдардын пикирлерин эске алып, ал пландаштырылган сабакта кетирилген кемчиликтерди оюндун элементи катары сюжетке киргизип жиберип, ката кетирген баланы жазалоодон алыс болуусу өтө маанилүү.

Сабак алдын алуучу машыгуулардан (разминка) башталат. Ал психикалык чыңалууну жана денедеги оордукту жоюу, булчуң тонусун көтөрүү, баланын сабакка болгон кызыгуусун ойготуу, кунт коюунун эрктүүлүгүн камсыздоо, балдардын бири-бири менен болгон байланышын активдештирүү максатын көздөйт. Тапшырмаларды аткаруу үчүн кунт коюуга карата бир нече көнүгүү, кыймылдуу оюндар аткарылат. Бул оюн-көнүгүүлөр формасы жана мүнөзү боюнча ар түрдүү болушу зарыл. Кунт коюунун объектиси болгон; үндөр, дабыштар, предметтер, адамдар, алардын кийимдери, эмоциялар ар түрдүү болуп, «Бул бөлмөдө эмне өзгөрүү болгон?», «Көчөөдөн, коңшу бөлмөдөн үндөрдү кантип айырмалайсың?», «Көзүңдү жумуп туруп эмне үн салганын тапчы?», «Колуңду ким бекем кысты?», «Кайсы предмет чоң, эң жылуу, эң жылмакай?», «Ким өтө көңүлдүү?» деген сыяктуу оюндар мисал боло алат. Кыймылдуу оюндар ар түрдүү болушу мүмкүн. Алар балдар үчүн өтө кызыктуу болуп, жалпы ишмердүүлүккө, бирдей кыймылга, байланышка багытталып, алар психологиялык көнүгүүлөрдүн элементтерин камтыйт. Психологиялык көнүгүүлөр бул денеге карата жасалуучу көнүгүүлөрдү механикалык түрдө кайталабайт. Психологиялык көнүгүүлөрдөгү дене кыймылдары фантастикалык образдарды,

эмоцияга жык толгон мазмунду чагылдырып, психикалык функциялардын (ой жүгүртүү, эмоция, кыялдануу) ишмердүүлүгү биригип, мугалимдин жетекчилиги менен балдардын ички кунт коюусу да кошулат. Бул негизде психологиялык көнүгүүлөр психологиялык кыймыл механизмдерин пайдаланат. Мисалы, бала ритмикалык тез кыймылдарды жөн гана жасабастан, өзүн циркте барабан ойногон көңүлдүү коендун образында элестетип кыймыл жасашы мүмкүн. Мындай оюн көнүгүүлөрү баланын фантазиясын байытып, канааттануу менен ритмикалык кыймылдарды күчөтөт. Бул учурда мугалим баланын денесинин тез кыймылын, күчүн, темпин, сүрөттөө менен ага комментарий берип, балдардын көңүлүн эмоциялык туюуларга багыттайт. Мисалы, мугалим айтат: «Балдар, коендор барабанды катуу кактыбы? Силер колдордун оор кагылышын байкадыңарбы, кайсы колу катуу, же ийкемдүү, манжаларды байкадыңарбы, алардын муштуму катуубу, муштумдар катуу ургулап жатабы? Ал эми жүзүн көрдүңөрбү, күлүп турабы, же жылмаюу жокпу? Келгиле, биз да акырын ургулап көрөлү, өзүбүздүн туюубузга көз салалы». Туюунун так локализациясын кармоо үчүн мугалим баланын колуна тийип: «жеңил турасыңбы, кайсы жериң жыйрылып турат, ийинин кармап, туруктуулукту текшерет». Фантазиялык образдар алгач мугалим тарабынан берилип, андан кийин балдардын кыялдануусу эркин өнүгөт. Көнүгүүлөрдүн оюн түрүндө мазмуну эмоциялык чөйрөнү жана кыймылын көзөмөлдөөгө шарт түзүп, төмөнкү тапшырмаларды аткарууга багытталат:

- Кыймылдарды тууроо, кайталоо менен балага ар түрдүү булчуң туюусун сыноого мүмкүнчүлүк берүү;

- Баланын өз кунт коюусун кырдаалга жараша сезип-туюуга, аларды бири-биринен айырмалоого, салыштырууга көндүрүү;

- Баланы ар кандай булчуң туюулар коштолгон дене кыймылдарынын мүнөзүн аныктоого машыктыруу;

- Баланы булчуң туюуларын көзөмөлдөөгө жана кыялдануунун, сезимдин ишмердүүлүгүнө таянуу менен өз кыймылынын мүнөзүн өзгөртүүгө машыктыруу.

Психологиялык көнүгүүлөрдүн ирети мүнөзү боюнча карама-каршы кыймылдарды салыштыруу үчүн кезек-кезеги менен аткаруу да талапка ылайык. Мисалы:

- оор же жеңил абал;

- тез же жай кыймыл;
- үзүк-үзүк же гармониялуу;
- акырын кыймыл же токтоп туруу;
- дененин тегерениши же секирик;
- чөйрөдө эркин кыймыл же предмет менен кагылышуу.

Кыймылдарды кезек-кезеги менен аткаруу баш мээнин психикалык ишмердүүлүгүнүн тең салмактуулугун камсыз кылып, баланын психикалык жана кыймыл активдүүлүгүн тартипке келтирип, баланын көңүлү көтөрүлөт.

Балдардын ички кунт коюусун тарбиялоо менен оюнга кызыктырууда, оюн учурунда абалды туура сезүү-туюуга багыттоо керек. Мугалим өз позициясын өзгөртүп, оюнга аралашуусу зарыл, бирок ал баалоого, жазалоого болбойт. Көнүгүүлөрдү көрсөтүүдө мугалимдин тез кыймылы өтө зарыл, ал балдардын чагылдыруусун жеңилдетип, эмоциялык жактан күч берип, алардын туюусун күчөтөт. Оюндун жүрүшүндө өз учурунда комментарий берүү – туюуну түрүн туура атоо, алардын ордун, мүнөзүн, эмоциялык боёкту, ассоциациялык образды көрсөтүүдө туюулар күчөп, алар балдардын көңүл борборунда кармалып турат.

Психологиялык көнүгүүлөр боюнча өтүлгөн сабактарда дээрлик бардык балдар ийгиликке жетишет, жасаган иш-аракеттеринин тууралыгы байкалып, бирок тигил же бул образды ар бири өз мүмкүнчүлүгүнө жараша аткарышат. Бардык балдарда булчуң туюу жана эмоциянын пайда болушунда ар бир бала байкап, эрктүүлүк менен туюуга үйрөнөт. Балдар бардык туюусун дифференциялап, сезе билбеши анча мааниге ээ болбойт, негизгиси көңүлдүн борборуна туюунун бир түрүн топтоп, ар бир тапшырмада туюулардын түрлөрүн (2 же андан ашык) салыштырып көрүү жетиштүү болот. Мындай билгичтикти машыктырууда балада эмоциялык туюуну эрктүүлүк менен жөнгө салуу же алмаштыруу жөндөмү өнүгөт. Жүрүм-турумдун эрктүүлүгүн өнүктүрүүгө карата методдорду балдарга апробациялоодо алардын жыйынтыгы коркуу сезимин жоюуга, кооптонууну азайтууга жана мектеп дезадаптациясынан кутулууга жардам берет. Ал эми психологиялык өнүгүүгө байланышкан баланын таануучулук процесстеринин өнүктүрүүгө карата оюндар, көнүгүүлөр, тапшырмалар психикалык процесстердин бири-бирине шартталып өнүгүшүндө тынчсызданууну басаңдатууда, коркуу сезимин жоюуда да чоң мааниге ээ болот (Тиркемени караңыз).

Таануучулук процесстерди өнүктүрүүгө карата оюндар, көнүгүүлөр, тапшырмалар

Таануучулук (когнитивдүү) процесстер – бул психикалык процесстер, алардын жүрүшүндө маалыматтар иштелип чыгуу менен чындык тууралуу элестөөлөр пайда болот. Ал эми оюн кенже мектеп куракта баланын таануучулук процесстерин өнүктүрүүнүн эффективдүү каражаты болуп саналат.

В.А.Сухомлинскийдин пикири боюнча: «Оюн – бул айлана-чөйрө жөнүндө түшүнүктөрдүн, элестөөлөрдүн жандуу агымын баланын руханий дүйнөсүнө киргизүүчү жарык терезе»[23].

Кенже мектеп куракта сабак учурунда колдонулуучу оюндардын көп варианттуулугу маанилүү. Оюндун максатына жетүү үчүн ар кандай каражаттар киргизилип, аларды колдонууда сабактын окуу-тарбиялоочулук максатына оюндун ылайык келиши, курак өзгөчөлүгүнө жараша оюндун жеткиликтүүлүгү, сабакта колдонуу ченеминин эске алынышы шарт.

Кенже мектеп куракта өтүлүп жаткан темага ылайык сабактарды төмөнкү түрлөргө бөлүүгө болот: инсценировка сабагы (ролдук оюндар); сабак-таймаш, сабак-конкурс, сабак-саякат, сабак-КВН (оюн тапшырмаларын колдонуу менен окуу процессин уюштуруу); оюнду сабактын белгилүү бир этабында колдонуу (башталышында, ортосунда, аягында, жаңы материал менен таанышуу, билим, билгичтик, ыкмаларды бекемдөө, үйрөнүлгөн материалды системалаштыруу, кайталоо); айлана-чөйрөнү үйрөнүү боюнча класстан тышкаркы иштердин түрлөрү (экскурсия, кечелер) жүргүзүлөт. Окуу тапшырмалары кабылдоого, эске тутууга, ойлоого байланышкан жөнөкөй иш-аракеттен баштап логикалык жана чыгармачыл ой жүгүртүүгө чейинки бүтүндөй таануучулук операциялардын системасын камтуусу керек. Мисалы, оюн тапшырмалары традициялык сабактарда колдонулуп, балдар тапкычтык менен жообун иштеп чыгып, анын жыйынтыгын айтып беришет. Баланын курагына, адекваттуулуна жараша көнүгүүлөрдү, оюндарды, тапшырмаларды сунуштап, акырындап түшүнүктөрдүн санын көбөйтүүгө болот. Ал эми берилген сүрөттөр жана түшүнүктөрдүн аралыгы баланын көрүп кабылдоосуна ылайык 2 см аралыкта болушу керек (Тиркемени караңыз).

Пикир алышуу маданияты

Адамдардын пикир алышуу маданияты көптөгөн жылдар бою иштелип чыккан белгилүү бир эрежелерди сактоого негизделет. Бул эрежелер «этикет» деп аталып, ал турмуштун ар кандай шартында пикир алышуунун техникасын, формаларын (пикирлешип жаткан адамды таарынтпай, басынтпай туруп кантип талашып-тартышуу керек, башкаларды уга билүү, сөздү бөлбөө, кыйыр түрдө катачылыктарды белгилөө, үй шартында мейманды кантип тосуу керектиги, тамактанууда столдо сүйлөбөй отуруу, телефондон сүйлөшүү этикети, дүкөндөн кардардын сатуучу менен сүйлөшүүсү, чоочун адам менен таанышуу жолдору ж.б) аныктайт.

Эрте балалык курактан баштап маданияттуу чөйрөдө тарбияланган бала келечекте пикир алышуунун техникасын гана өздөштүрбөстөн, өзүндө ак көңүлдүүлүк, боорукерлик, көңүл таап сүйлөө, башкаларга карата сый-урмат мамиле кылуу сыяктуу инсандык сапаттарды да өздөштүрөт. Коммуникация процессинде жакшы өнүккөн кеп негизги роль ойнойт. Кенже мектеп куракта балдар берилген суроолорго кыска-кыска жооп беришип, байланыш кепте максималдуу кыйынчылык туулат (мисалы, аңгеме же жомок айтып берүүдө). Окуу процессинде балдардын кебин тарбиялоодо кырдаалдарды моделдештирүүдөн реалдуулукка өтүү жолу туура келет. Бул процессте иштөөдө бала оюнду драматизациялап, каармандардын кылык-жоруктарын так аткарууга, кебин туура берүүгө аракет кылууда тил байлыгын өздөштүрүп, түрдүү каражаттарды, басымды колдонот. Белгилүү бир ролду аткарууда текст үстүндө иштөөдө адабий көркөм окууларды өздөштүрүү байланыш кептин өнүгүшүнө эффективдүү таасирин тийгизет.

Бөлүмдүн мазмуну балдарды коомдо жашоочу эрежелер менен таанышууга жана өзүндө ал манераларды иштеп чыгуусуна багытталат. Ар бир бала адамдар арасында жашарын, анын ар бир кыймылы, иш-аракети коомдо чагыларын түшүнүүгө үйрөнүүсү зарыл. Ошондуктан бала жеке каалоо менен зарылчылыктын ортосундагы чекти билип, өз кылык-жоругу жөнүндө ойлонуп, чөйрөгө зыян келтиргенин же келтирбегендигин сезүүсү зарыл.

Төмөндө сунуш кылынган тапшырмалар баланын ар кандай шартта жүрүм-турумду моделдештирүү, оюнда уюштуруучулук жөндөмдүүлүктү өнүктүрүү, түздөн-түз пикир алышууда этикеттик нормаларды колдонууну караштырат.

Тапшырмалар: (2-класс үчүн)

1. Түрдүү жомокторду оюноо-драмалаштыруу: «Ырыс алды ынтымак», «Түлкү менен сүлөөсүн», «Таяк», «Балаты»(швед эл жомогу).
2. Жомокторду ойноо боюнча оюн-сынактар («Биздин киностудия», «Мультфильмдердин сынагы», «Мен сүйгөн жомок»).
3. Ар түрдүү социалдык чөйрөнүн таасиринин шартында коммуникативдик ыкмаларды өнүктүрүү боюнча сюжеттик-ролдук оюндар («Телефон чырылдаганда», «Үндүү кат», «Башкалардын көргөнү», «Интервью»).
4. Пикир алышуу процессинде кунт коюу жана өз ара мамилени өнүктүрүүгө карата оюндар («Бири-бирине белек тартуулоо», «Жомоктор сабагы», «Туулган күн», «Учкучтар»).
Аңгемелешүү тематикалары: «Силердин кылган жакшылыгыңар», «Пикир», «Кыздар бала бакчага баратат», «Дайыма кичипейил бол», «Жакшы иштериң менен башкаларга кубаныч тартуула», «Менин курбалдаштарым», «Үй тиричилигинде биз эмнени көрө алабыз», «Менин үй-бүлөм».
5. Кепти өнүктүрүүгө багытталган көнүгүүлөр маданияттын көрсөткүчтөрү жана пикирлешүүнүн инструменттери боло алат.

Мисал үлгүсүндөгү аңгемелерди окуу жана талкуулоо:

- К.Тыныстановдун «Талаага тай өнүптүр» аңгемеси;
- М.Болотовдун «Өкүнүч» аңгемеси;
- А.Токтомамбетовдун «Керемет учур» аңгемеси [15].

Изотерапиянын психологиялык мааниси

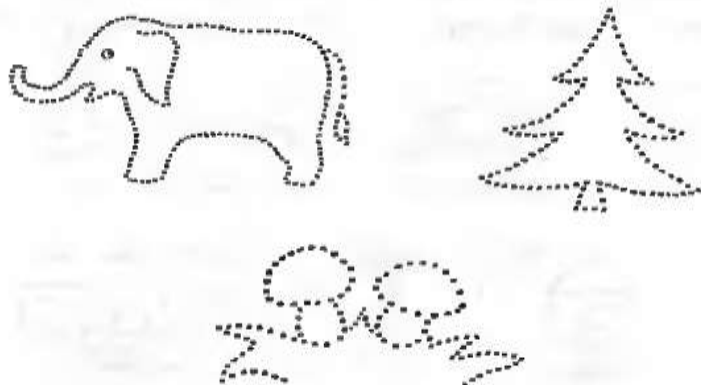
Изотерапия – терапиялык сүрөт тартуу методу. Сүрөт тартуу жалпысынан ички көзөмөл сезимин өнүктүрүүгө, ашыкча кыймылды азайтууга, көрүү жана кинестетикалык туюу менен иштөөгө шарт түзүп, балада күтүлбөгөн жерден пайда болгон чыгармачылык аркылуу өзүн-өзү таанууга мүмкүнчүлүк түзүлүп, эстетикалык тажрыйбаны өнүктүрүүнү шарттап, анын өзүн-өзү анализдөөсү активдешет, изотерапияга катышкан мүчөлөрдүн ортосунда мамилелер жакшырып бири-бирин кабыл алуу чөйрөсү түзүлөт, таануучулук процесстер өнүгөт, коркуу сезими жоюлат, тынчсыздануу деңгээли төмөндөп, сүрөттү диагностикалоо процесси жеңил өтөт (В.Е. Фолке, Т.В. Келлер, Р.Б. Хайкин, М.Е. Бурно) [24].

Изотерапия баланын эстетикалык жана нравалуулукка тарбиялоонун гана каражаты эмес, анын эмоциялык жактан ийгиликке жетүүнүн да шарты боло алат. Сүрөт тартууда эмоциялык энергия сарпталып, кээ бир бала өздүк жекечелигин вербалдык каражаттар менен билдирүүгө караганда сүрөт аркылуу берүүгө жөндөмдүү келет. Балага сүрөт тартуунун түрдүү техникасын үйрөтүүдө анын таануучулук процесстери, кызыгуусу, байкагычтык сапаты, чыгармачылыгы, фантазиясы, элестетүүсү, эстетикалык табити өнүгөт. Сүрөт тартуу учурунда акырындык менен баланын жөнөкөйдөн татаалга, белгилүү менен белгисизди шайкеш келтирүү аракеттерин байкоого болот. Балалык ишмердүүлүктүн оригиналдуу продуктысы болуп чыгармачыл кыялдануунун даана, так көрүнүшү саналат. Изотерапияны колдонууда баланын негизги өңдөр менен таанышуусу, баланын өңдөрдү аралаштыруунун жардамында алынган жаңы өңдөрдү таануусу, бир өңдөн экинчи бир өңдүн пайда болушун көрсөтүүсү, баланын ачык жана күңүрт өңдөрдү айырмалоо тапшырмалары коюлат[4].

1. Таянуучу чекиттер боюнча сүрөт тартуу

Максаты: көз өлчөмүн көнүктүрүү, сүрөт тартып жатканда колуна ишенүүнү, кыймылдын тактыгын өнүктүрүү, кунт коюусун турукташтыруу, эрктүүлүктү бекемдөө.

Инструкция: Чоңдор болжолдуу нерсенин контурун чекит менен тартат да, балага толук сызыкчаны жүргүзүп сүрөттү бүтүрүүнү сунуштайт. Андан соң бала каалаган өң менен аны боёйт.

2.Монотипия (Роршахтын тести) – басма түрүндөгү графиканын түрү, психологияда монотипия техникасы балдардын кыялдануусун өнүктүрүү үчүн колдонулат. Мында традициялык эмес методиканын жардамы менен каражаттын дааналыгын көрө алабыз (так экендигин, симметрияны, өңүн).

Максаты: кеч кабыл алган, же ашыкча дүүлүккөн аффективдүү балдардын эмоциялуу чыңалуусун басаңдатуу.

Керектелүүчү материалдар:

*Айнек, пластмасса доска, же ар кандай түстөгү катуу кагаз, (кисти) гуашь же акварель.

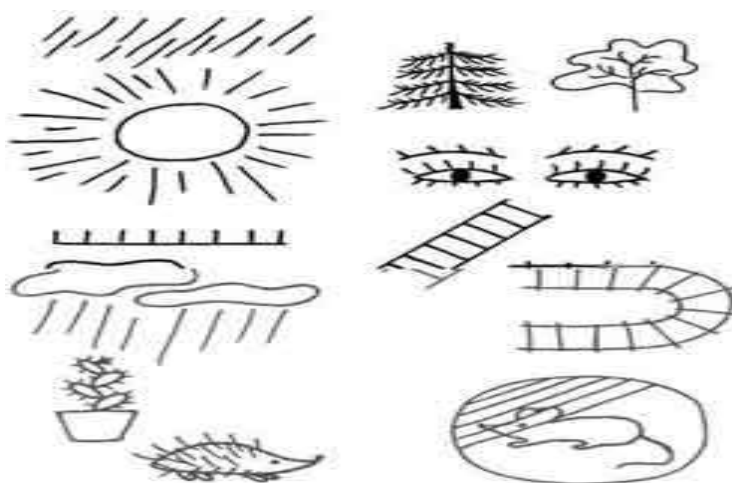
Инструкция: педагог балага барактын бир жак бетине түстүү такты тартууну сунуштайт, түстүү тактарды кагаздын экинчи бетине карай бүктөөдө окшош сүрөт түшүп калат (симметрия). Колду тегеретүү кыймылы аркылуу сүрөттү жылмалоо, аны ар тарабынан карап, образ жаратып сүрөттү аягына чыгаруу керек.

Мисалы, бала төмөнкүдөй сүрөт тартышы мүмкүн:

3. Контурда сүрөттөлгөн предметтерди штриховкалоо

Максаты: баланы контурдун багытына карай штриховкалоону үйрөтүү, майда моториканы жана кыялданууну өнүктүрүү, баланын тынч абалын камсыздоо.

Балдардын карама-каршы пикирлерин гармонизациялоо

Тапшырмалар:

1. Эмоцияларды билүүгө көнүгүү;
2. Эмоционалдык абалды жоюу;
3. Нравалуулук элестөөлөрдү калыптандыруу;
4. Жүрүм-турумду оңдоо (коррекциялоо).

4. Пиктограмма менен иштөө

Пиктограмма - (лат.бизче которгондо *pictus* — «тартылган», греч.бизче которгондо *γράμμι* — «жазуу» дегенди билдирет) объекттин, предметтин, же кубулуштун тааныла турган сапаттарын чагылдыруучу белгилер, ал көпчүлүк учурда схемалык түрдө болот. Бул методика психолог А.Р.Лурия тарабынан илимге киргизилип, ал диагностикалоо ыкмасы катары кеңири колдонулуп келет[18]. Төмөндө пиктограмманын **максаты:** баланын эмоциялык абалдарды түшүнүүгө жана өңдөрдүн жардамы менен образдарды ачууну үйрөтүүгө багытталат.

Кайгыруу

Кубануу

Коркуу

Жинденүү

Эмоциялык абалдар менен балдар таанышып, кийинки этапта балдарга төмөнкүдөй суроолор берилет:

- Чоң кишилердин арасынан кимдер жагат?
- Сен көбүнчө кандай маанайда болосуң?
- Сенин апаң жана атаң көпчүлүк учурда кандай маанайда болушат?

Инструкция: балага дененин пиктограммасын аягына чыгаруу, өз көз карашында пиктограммага жараша эмоциялык абалдарды, кийимдерин карандаштар менен боё аркылуу көрсөтүү сунушталат.

5. Баланы эки маанидеги карама-каршы, бирок бири-бирин шарттап, толуктап турган (полярдик) түшүнүктөрдү чагылдыруучу образдарды жана предметтерди боёсу

Максаты: анын эмоциялык абалы, өзгөчөлүктөрү жана образдар менен өндөрдү шайкеш келтирүүнү өнүктүрүү.

Иштин жүрүшү: педагог балдарга сүрөттөрдү боёну сунуштайт:

- Ак көңүл адамды - каардуу адамды;
- Тили бар канаттууну - тили жок канаттууну;
- Жамынып жатып жакшы түштөрдү көрө турган чатырчаны;
- Жамынып жатып жаман түш көрө турган чатырчаны тартуу.

Эскертүү: бардык сүрөттөрдүн үлгүлөрү мурда чоңдор тарабынан тартылып, даяр болушу шарт.

6. Белгилүү темалар боюнча сүрөт тартуу

Максаты: балдарда карама-каршы түшүнүктөрдү салыштырууну үйрөнүүнү калыптандырып, эмоциялык абалын бере билүүгө көнүктүрүү.

Сүрөт тартуу үчүн темалар:

- А) Жагымдуу – жагымсыз;
- Б) Кубаныч – кайгы;
- В) Көңүлдүү – көңүлсүз;
- Г) Жакшы – жаман;
- Д) Ийгилик – жол болбоо.

7. Чөйрөгө болгон көз карандылыкты жоюу, оңдоо (коррекция)

Тапшырмалар:

1. Балага пикир алышуунун жаңы формаларын үйрөтүү (чоңдор – бала).
2. Баланын өзүн ишенимдүү сезүүсүнө мүмкүнчүлүк берүү.
3. Өз алдынча чечим кабыл алууга үйрөтүү.

А) **Пуантилизм** (фр. *Pointillisme*, «точечность», фр. *point* — чекит), – манжалар живописи 1886-жылы Францияда Жорж Серанын сүрөткө болгон кызыгуусунан улам пайда болгон. Бул метод баланын кыялдануусун өнүктүрүүгө көмөктөшүп, чыгармачылыгын арттырат. Кенже мектеп куракта бул методду кеңири колдонууга болот.

Максаты: баланы өз алдынча образ түзүүгө үйрөтүү, тарткан сүрөтү тууралуу пикирлешүү, жаңы образга ат коюу менен ал жөнүндө кеңири айтып берүүсүнө мүмкүнчүлүк түзүү.

Инструкция: Педагог балдарга бир сөөмөйү же таякчанын жардамы менен түстүү чекиттерден турган бир предметти тартууну сунуштайт.

Эскертүү: предметтин контурдук сүрөттөлүшүн тартканга болот. Гуашь колдонуу туура болот.

Б) **Кляксография** – сүрөт тартуунун традициялык эмес методу, жиштерди ар түрдүү өңдөгү тушь же гуашка салып, алардын жардамы менен сүрөт тартуу ыкмасы (Парамонова Л.А). «Клякса» - сыя тамчысы дегенди билдирет [17].

Максаты: баланын образды көрө билүү жөндөмүн, өз алдынчалуулукту жана образ түзүү чыгармачылыгын өнүктүрүү.

Материал:

альбомдун эки барагы;

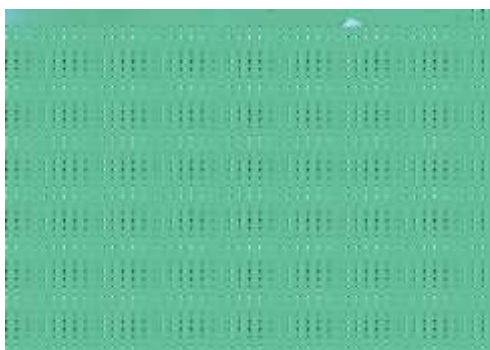
тушь же суюк эзилген гуашь;

боёктор үчүн тарелкалар;

пластмасса кашыктар;
кайчы;
орточо жоондуктагы жиптер;
кагаз же материалдан аарчыгычтар (салфеткалар)

Иштин жүрүшү

1. Ар кандай түстөгү гуашты тарелкаларга куйбыз.

2. Жипти кашыктын жардамы менен тарелкадагы боёкко салып, аны сыгабыз, жиптин экинчи учун колубуз менен кармайбыз

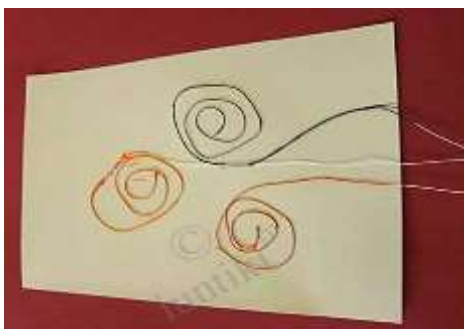

3. Кагазга жип менен түшүрүлгөн сүрөттүү коёбуз, жиптин экинчи жагын бош коёбуз.

4.Канча гүл тарткыбыз келсе бир нече жолу кайталап
жиштерди кагазга коёбуз.

Жиштерди боёк кургап кала электе тез-тезден коюу керек

5.Таза баракты алып, жиштер коюлган сүрөттөрдүн үстүнө коюп, колубуз менен акырын
басабыз.

6. Жиштин аягын баарын бириктирип кармап, үстүнкү кагазды басып туруп
жиштерди тез тартып алуу керек.

7. Өз каалоосу менен сүрөттүн деталдарын толуктап тартып, чаптаса болот
(вазаны, жалбырактарды).

Мугалим балага жогорудагы үлгүлөрдү карап, балага жипчелерди кагазга коюп, алар аркылуу жаңы образды жаратып, боёктордун агып, боёлушуна мүмкүнчүлүк берип, тартылган жаңы образга ат ойлоп табууну сунуштайт.

Пластелин живописи

Максаты: баланын өзүнө болгон ишенимди, чыгармачылык кыялдануусун, эстетикалык сезимин тарбиялоо, коркуу сезимин басаңдатуу, колдун кыймылын, майда моториканы өнүктүрүү.

Материал: 15-20 см өлчөмүндөгү картон кагаз, пластелин, айнек.

Пластелин живописинде бармак жана сөөмөй менен иштөө ыңгайлуу. Айнектин кесиндисинин да четтери колду кесип кетпегендей болуп, чоңдор дайыма көзөмөлдөп туруусу керек. Сүрөттүн фонун даярдоодо да пластелин колдонулуп, аны төшөөдө ашык жерлери айнек менен тыкан кесилет. Андан кийин гүлдүн сүрөттүн түшүрүүдө өңдөрдү бири-бирине кошуп иштөө да баланын фантазиясынан көз каранды болот. Бала бүткөн сүрөттү фурнитуралар (шуру, лента, бисер ж.б.) же башка кооздоочу нерселер менен кошумчалашы да мүмкүн. Балада пластелин менен иштөө чеберчилигинин өнүгүшү келечекте сүрөт тартууга болгон жөндөмдүүлүгүнүн ойгонушуна негиз боло алат. Пластелин менен тартылып, жасалган гүлдү атайын көргөзмөгө, же класстын атайын бурчуна, же үйдө бөлмөнүн бурчуна коюп коюуда бала өз ишине канааттануу менен эстетикалык сезими байып, өзүнө болгон ишеним сезими артып, өзүн-өзү адекваттуу баалайт.

Кагазды бурап нерселерди жасоо техникасы

(Айрис-фолдингдин техникасы)

Максаты: баланын ашыкча тынчсыздануусун басаңдатуу, кыялдануусун тарбиялоо, эстетикалык сезимин байытуу, чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүү.

Материал: түстүү кагаздар, сүрөт, скотч.

Инструкция: Алгач жөнөкөй сүрөт тандалып, же өз алдынча тартса да болот, ага белгилүү бир деңгээлде дал келүүчү геометриялык форма тандалат. Форманын үстүнө түстүү кагаздардан кесилип, буралган кагаздар биринчи чоң көлөмдүүсү, андан кийин улам кичирээк буралганы скотч менен чапталат. Натыйжада оригиналдуу, кооз сүрөт пайда болот. Бала иш үстүндө өзүн жеңил, тынч абалда сезиши мүмкүн, анткени процесс өтө кызыктуу жүрүп, анын кызыгуусун арттырат. Мындай өз колу менен, чыгармачылык менен ойлонулуп жасалган образдуу сүрөттүн макетин балдар бири-бирине белек катары тартууласа болот.

Корутунду

Мектепте окуу ишмердүүлүгүнүн башталышы баланын жашоосунун өзгөрүүсүнө, жаңылануусуна алып келет. Бул процессте башталгыч мектепте сабактарды практикалаштыруу багыты окуунун ички стимулун активдештирүүнү камсыз кылат. Бул максатта аталган окуу-методикалык колдонмодо окуучунун ички позициясын шарттоочу негиздер, кенже мектеп куракта жүрүм-турумдун эрктүүлүгүн өнүктүрүү методдору, кабыл алууну өнүктүрүүгө карата оюндар, интенсивдүү окутууга карата оюндар, эске тутууну өнүктүрүүгө карата оюндар, кунт коюуга карата көнүгүүлөр, көрүп эске тутууну өнүктүрүү тапшырмалары, пикир алышуу маданияты, изотерапиянын психологиялык маанисин белгилөөдө сүрөт тартуунун ар кандай методикалары (кляксография ж.б), пластилин живописи, аларды колдонуу, аткаруу ыкмалары берилди. Ошондой эле мектеп дезадаптациясына карата баладагы кооптонуу сезими, аларды жоюуга карата психологиялык жактан коррекциялоо жолдору да практик-психологдордун эмгектерин пайдалануу менен иштелип чыкты. Айрыкча басым баланын психикалык процесстерин өнүктүрүүгө карата көнүгүү, оюндарга жана мектеп кооптонуусунун пайда болуу себептери жана аны алдын алуу жана жоюунун жолдорун камсыз кылуучу психологиялык көнүгүү, тапшырмалардын топтомуна жасалды.

Бул колдонмодо балдардын сүрөт тартуу жөндөмүнө карата методдорго да орун берилип, аларды баланын психикалык өнүгүүгө тийгизген таасирин белгилөө да негизги максаттардын бири болду. Изотерапиянын бүгүнкү заманбап окутуунун формаларында кеңири жайылтылышы да психикалык өнүгүүгө шарт түзөт. Ушул максатта биз бул ыкмалар тууралуу маалымат берүүнү туура таптык. Жогоруда каралган практикалык иштердин топтому педагогикалык психологиянын бардык жагын ачып бере албаса да, башталгыч класстын окуучулары менен алектенген адистерге жардам боло алат деген ойдобуз.

Колдонулган адабияттар:

1. Венгер А.А., Мухина В.С. Психология:- М.: Просвещение. 1988. – 336 с.
2. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология детства. Учебное пособие. /научн. ред. Волков Б.С. – М.: АПО, 1997, - 152 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 4. Детская психология / Под ред. Д.Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984.- 432 с.
4. Грегг М.Е. Тайный мир рисунка. – СПб., 2003.
5. Жумалиева Ж. Жаш курак психологиясы: окуу куралы. – Бишкек: 1999. – 256 б.
6. Запорожец А.В. Психическое развитие ребенка // Избранные психологические труды.- М.,1986.
7. Истратова О.Н., Эксакусто Т.В. Справочник психолога начальной школы. – М.: 2011.
8. Изобразительное искусство в начальных классах: пособие для учителя/ Б.П.Юсов, Н.Д.Минц., Г.С.Ленский и.др. Под ред. Б.П.Юсова. – М.: 1992.
9. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет).- М.,1998. – 176 с.
10. Курак психологиясы. Окуу куралы. –Б.: 2011.
11. Леонтьев А.Н. Проблема развития психики. – М., 1972.
12. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка. – М.:
13. Мухина В.С. Психология детства и отрочества: Учебник для студентов психолого-пед. факультетов. – М.: Институт практической психологии, 1997.- 488 с.
14. Мухина М.И. мотивация учения младших школьников. – М.: 1984.
15. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 3-е изд. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. - Кн.2: Психология образования. – 608 с.
16. Токтомамбетов А. Адабий окуу. 2-класс үчүн окуу китеби. – Б.: 2011.
17. Патлах В.В. «Энциклопедия. Технологий и методик». – М.: 1993-2007гг.
18. Парамонова Л.А. Детское творческое конструирование. – М.: 1999.

19. Петровский А.В., Ярошевский М.Г.(ред) Краткий психологический словарь, Политиздат, Москва,1985.
20. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. – М.:1995.
21. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов/Под ред.Д.И.Фельдштейна. – М.: 1996г.
- 22.Сборник психологических тестов. Часть II: Пособие / Сост. Е.Е.Миронова – Мн.: Женский институт ЭНВИЛА, 2006.
- 23.Сухомлинский В.А. Об умственном воспитании./ Сост.М.И.Мухин. – К.: Рад.Школа, 1983. – с.193.
24. Обухова Л.Ф. Возрастная психология: Учебник для вузов. – М.: Высшее образование; МГППУ, 2006. – 460 с.
25. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.: 1996.
26. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога. – М.: 1998.
27. Яковлева Н.В. Изотерапия в помощь родителям. // Пирамидка. 07.04.2013.

№ 1-Тиркеме

Мектеп чөйрөсүнө адаптацияланууну аныктоо методикасы

Изилдөөнүн максаты: Баланын мектеп чөйрөсүнө карата адаптациялануусу, же көнө албоосун текшерүү.

Изилдөөнүн жүрүшү: Бала өзүн үч чөйрөдөн жети топтун бирине тиешелүү кылып көрсөтүүсү керек.

I. Үй-бүлө.

1. Дос.
2. Ата-энесине жакын.
3. Өзүнө бекинет. Чөйрөдөн алыс.
4. Конфликттүү.
5. Жакындарынан бирөө менен жакшы мамиледе.
6. Үй-бүлө менен байланышы жок.
7. Үй-бүлөдө түртүндү бала.

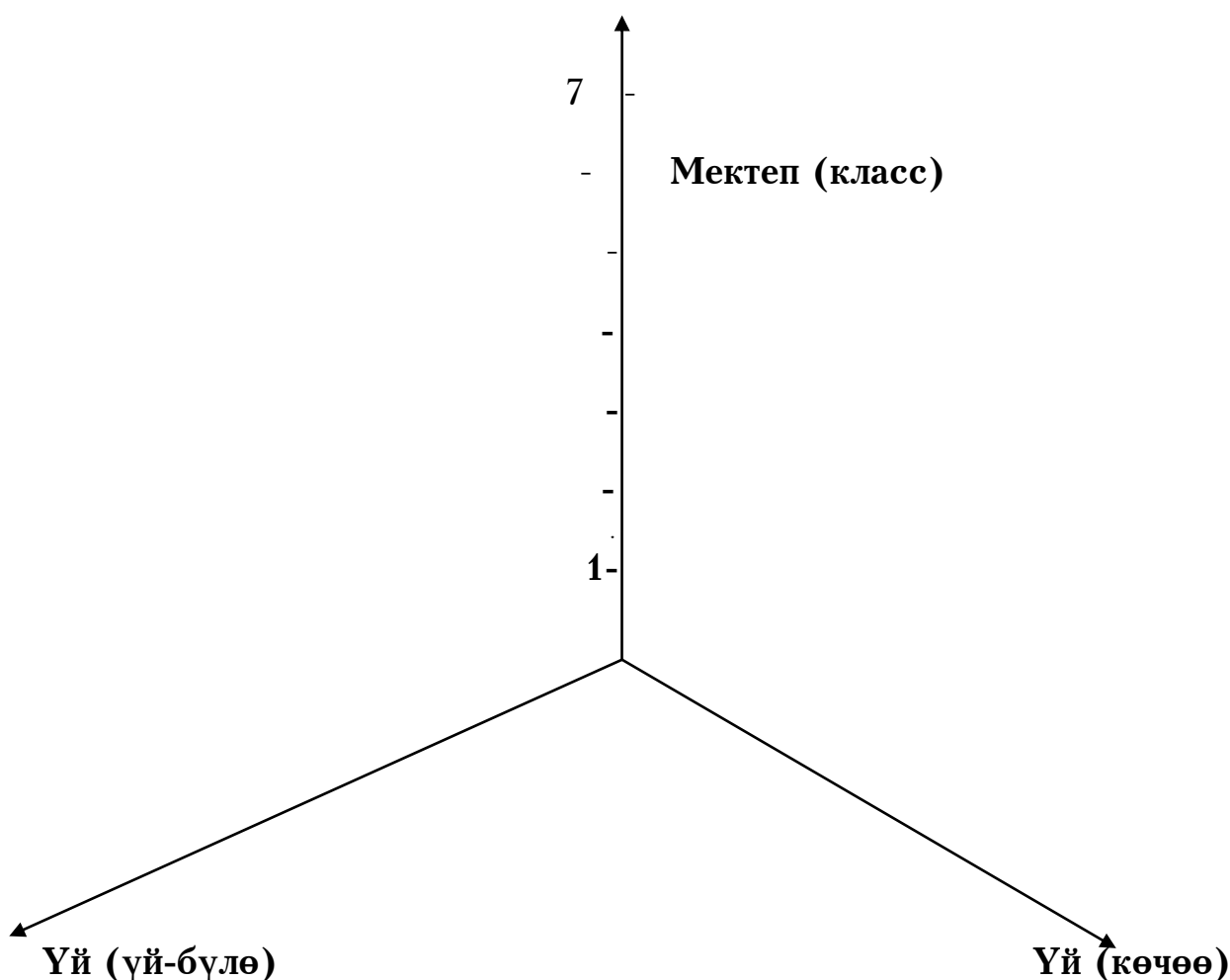
II. Коллектив.

1. Жетекчи.
2. Барктуу жардамчы.
3. Жасалма жардамчы.
4. Убактылуу ролго ээ.
5. Белгилүү ролго ээ эмес, бирок барктуу.
6. Ролго да ээ эмес, коллектив да колдобойт.
7. Четтетилген.

III. Формалдуу эмес пикирлешүү чөйрөсүндө.

1. Лидер.
2. Кабыл алышат.
3. Топко көз каранды эмес.
4. Топко проблемасы жок аралашат.
5. Топтон четте, бирок баркы бар.
6. Өзүн курмандыкка чалуу менен топко кирет.
7. Четтетилген.

Инструкция: Окуучунун чөйрөдөгү дезадаптациясынын деңгээли боюнча өз позициясын аныктоо менен график түзөт. Үч багыттын ар бирине чекит коюшу керек. Коюлган чекиттер боюнча болжолдуу радиустун үчтөн бири болгон тегерекче чийилет. Схемада үч тегерек пайда болуп, ал тегеректер канчалык борборго жакын болсо, ошончолук баланын мектеп чөйрөсүнө адаптациялануу жакшы жүрөт, эгер тегерекчелердин ортосунда ажырым пайда болсо, же борбордон алыс болсо анда мектеп чөйрөсүнө карата дезадаптацияны аныктайт. Интерпретацияны мугалим өзү жүргүзөт.

Эскертүү: эгерде дезадаптация аныкталса, анда балага тезинен педагогикалык жактан оңдоо, калыбына келтирүү (реабилитациялоо) иштерин жүргүзүү керек.

Методика: Р.В.Овчарова. Практическая психология в начальной школе – М.: 1996.-27-29 б. боюнча берилди.

«Жылмаюу» оюну

Максаты: бул оюн-фантазия көңүлдү көтөрөт, баланы шыктандырып, жаңы материалды кабылдоого шарт түзөт. Бул оюнду сабактардын ортосунда тыныгууда ойноого болот.

Инструкция: ыңгайлуу отуруп, көзүңдү жумгун. Үч жолу терең дем алып, кайра чыгаргын. Дем чыгарган сайын бет түзүлүш, мурун, ооз, кулак, чеке, көз эс алат. Эми терең-терең дем алып туруп, демиңди ичинде кармап тур. Башыңды артка кыл, бүт демиңди сыртка чыгар. Демиңди өйдө көздөй катуу үйлөп чыгар, кайра кайтала. Терең дем ал, демиңди ичине карма, башыңды өйдө кыл, катуу дем чыгар, демиңди үйлө.

Эми кайрадан катуу дем ал, демиңди чыгаруу учурунда жылмаюуга аракет кыл. Жылмайган учурда оозуңдун, жаак булчуңдарыңдын кыймылын туюуга аракет кыл. Дагы бир жолу кайтала, катуураак жылмайгын, көз алдында сүрөттө күндүн жылмайып тургандыгын элестет, анын жылмаюусун да элестет. Эми сен кайрадан жылмайганда колуңду алдыга соз, сенин алаканыңда күндүн жылуу, жеңил илебин сезесиң. Дем ал, жылмайгын, эми колуң жана алаканың күндүн нуруна бөлөнүп, жылмайган күндүн жылуулугу ээледі. Сен жылмайган сайын күндүн илеби улам ылдыйлап, бутуңа, таманыңа чейин жетти. Бул жылмайып турган күндүн күчү. Жылмаюуну бардык денең менен сезгин. Жылмаюу менен сен өзүңдү жагымдуу сезип жатасың. Бул жылуулукту денеңдеги бардык клеткалар аркылуу сезип жатасың.

Эми дагы терең дем алып, көз ирмемге аны кармап тур. Элестет, сенин көкүрөгүңдө чоң алтын шар турат. Бул кадимки күн сенин ичинде, сенин жүрөгүңдө. Азыр сен дем чыгарганда күн жылмайт. Кайра кайтала. Эми сен жан жүйнөңдө ушунчалык жылуулук ээлегендигин сездиңби? Сен тынч, жагымдуу абалда турасың. Сен мындай жагымдуу сезимди дайыма өзүңө чакырсаң болот. Эми түз туруп, көзүңдү ачып, кайрадан биз менен бөлмөдө бол.

«Беш кабат» оюну

Максаты: Биз балдарды кыска убакытта түш көрүүгө, жеңилденүүгө чакырабыз. Түш көрүү учурунда эс алып, ички сезиминде жыйнактуу боло алышат. Оюндан кийин иш менен алектенип, көңүлүн бир объектиге бурууга мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Инструкция: ыңгайлуу отуруп көзүңөрдү жумгула. Үч жолу терең дем алып, дем чыгаргыла.

Эми элестеткиле, сен лифттин алдында турасың. Лифттин кнопкасын басасың, эшик ачылып киресиң. Кнопкалардын жанында беш таблицаны көрөсүң. Таблицанын биринчисинде «Класстык бөлмө», экинчисинде «Жайлоодо», үчүнчүдө «Акылман карыя», төртүнчүдө «Укмуштуу окуя», бешинчиде «Эски дос» деген жазууларды окуйсуң. Сен кайсы кабатка баргың келет, ошол таблицанын жанындагы кнопканы басасың. Лифт акырын жабылгандыгын байка, сен каалаган кабатка келдиң, эшик акырын ачылды, сен лифттен чыгып, тегерегинди кара. Эмне иш-аракет кылгың келсе каалагандай кылгын. Сага бир мүнөт убакыт берилет. Бирок сенин элестөөлөрүң боюнча андан көп убакыт өтөт.

Эми кайра артка кайра кайтууга туура келет. Ким менен кезиксең аны менен коштошуп кайрадан лифтке кел. Лифттин эшиги сен үчүн ачык. Кабинага кирип, кайрадан кайсы жерде болгондугунду эсте, андан кийин «Класстык бөлмө» деген кнопканы бас. Эшиктин акырын жабылгандыгын, лифттин ылдый көздөй жылгандыгын сезгин. Лифт токтоп эшик ачылганда көздүндү ач, түздөн, сен кайрадан бөлмөдөсүң, өзүңдү жандуу, күчтүү сезип турасың.

«Жакшы иштердин жыйындысы» оюну

(3-класстын окуучулары үчүн)

Максаты: Баланын ар бир ийгилигин белгилөө менен жүрүм-турум чөйрөсүндө өз ишине болгон конкреттүү максатты аныктай билүү жөндөмүн, тандап алган жолду тажрыйбасы аркылуу эффективдүүлүгүн текшерүү жөндөмүн, өз иш-аракетинин жыйынтыгын алдын-ала көрө билүү жөндөмүн, өзүнө жоопкерчиликти алуу жөндөмүн өнүктүрүү. Мектеп жумалыгын жагымдуу маанай менен аяктоо. Бул көнүгүүнү ар бир жуманын аягында акыркы сабактын бүтөрүнө 5-10 мүнөт калганда жүргүзүү сунушталат.

Инструкция: Биз жашоодо дайыма ийгиликке жетишүүгө умтулабыз. Ата-энелерибиз сыяктуу, же башка көрүнүктүү инсандар сыяктуу ийгиликтүү, керек болсо алардан да ашып ийгиликке жетүүнү каалайбыз. Айрым адамдар бардык ийгиликтин негизин түзүүчү эң алгачкы кадамды туура баштоону унутуп, тез эле натыйжалуу жыйынтык алууга умтулушат. Биз болсо ийгиликке иш-аракетибизди ирети менен туюп-сезүүдө гана жетише алабыз. Азыр бир барак кагаз алгыла, ага өткөн бир жума ичинде жасаган үч жакшы иштериңди жазгыла. Бардык жакшы иштериңди ойлоп чыгып, алардын ичинен силер сыймыктана турган үч учурга токтогула. Мисалы, башка балдар аткара албаган тапшырманы аткардың, өтө узун ырды тез эле жаттап койдун, же тапшырма аткара албай жаткан досуңа чын дилиңден жардам бердиң ж.б. Андан кийинки этапта бул жакшы иштер үчүн өзүңө өзүң ыраазы болгон сезимиңди бир сүйлөм менен берип көргүн. Мисалы, «Сен азаматсың Жаркынай, сен абдан жакшы иштерди жасадың». Бул сүйлөм да баракка жазылышы керек. Муну жазууга 5 мүнөт убакыт берилет. Мындай ийгиликтерге жетишүүнү каттоо иши ар бир жуманын аягында жүргүзүлөт. Эгерде кимдир бирөө күндө ийгиликке жетишүүнү кааласа, анда уктаардын алдында бүгүнкү

өткөн күндү кайрадан эстеп, жасаган жакшы иштерден үчтү баракка жазсын. Бул учурда силерди өзүңөргө болгон канааттануу сезим уялап, тынч уктап жакшы түш көрөсүңөр.

Сөзсүз, силердин кылган ишиңерди чөйрөдөгү адамдар көрүшөт, бирок ийгилигиңерди байкабай калышы мүмкүн. Ошондуктан ийгилигиңерди өзүңөр байкап көрө билүүдө, мактоого арзууга татыктуу болууда, чөйрөдөгүлөрдүн арасынан келечекте да дайыма жеңишке жетишүүгө, алдыңкы болууга шарт түзүлөт.

Жыйынтыгында окуучулар тарабынан жазылган жакшы иштер ар бир жуманын аягында талкууланып, ар бир бала жакшы иш жасоого, кылган иш-аракетин максаттуу багыттоого умтулат. Күндө жасап жаткан иш-аракетин пландаштырат да, ага дайыма аң-сезимдүүлүк менен байкоо жүргүзүп, ийгиликтүү жыйынтыгын көрө алат.

Ой жүгүртүүгө карата көнүгүүлөр

Тема: «Кандай кылуу керек?» (II класс үчүн)

I. Төмөнкү жазуучулардын аңгеме, жомогун, акындардын ырларын окуп, аларды анализдөө:

«Жашасын улуу тынчтык» Б. Сарногоевдин ыры;

«Жайдын бир күнү» Ж.Бөкөмбаевдин ыры;

«Мактанчаак корооз» Керээз Зарлыкованын аңгемеси;

«Эмгекчил кумурска» Сапар Абыловдун жомогу;

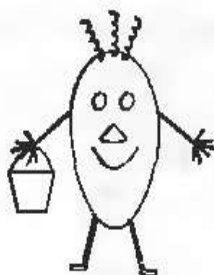
«Муну билели» Эсенгул Ибраевдин ыры [15].

Чакан топтор менен иштөө. Чыгармалардын кыскача мазмунун түшүндүрүп айтып берүү керек. Учурда балдардын окулган чыгармаларга карата жекече мамилесин эркин сүйлөп берүүсү, маалыматты угуп кабылдоосу, ошондой эле чыгармалардын мазмуну жөнүндө айтып берүүдө ар бир баланын логикалык ой жүгүртүүсү бааланат.

Кыялданууну өнүктүрүүчү оюндар

«Сыйкырдуу жумуртка»

Ар бир балага жумуртканын шаблону берилет, ал шаблонду кагазга түшүрүп, аны андан ары тартып башка предметке айландырып, ал нерсеге ат коюусу керек.

«Болот – болбойт» оюну

Төмөнкү сүйлөмдөр мугалим тарабынан окулат, эгер туура болсо балдар алакан чабышат, эгер туура эмес болсо буттары менен жерди тепкилешет. Сүйлөмдөр окулуп жатканда балдар кунт коюу менен угуп туруусу маанилүү.

Мисалы, мышык токойдо жүрөт. Карышкыр бактын үстүндө отурат. Тамакта казан бышып жатат. Кой тамдын үстүндө жүрөт. Ит асманда учуп жүрөт. Кыз итти эркелетип отурат. Үй кызды тартып жатат. Корооз кыйкырып жатат. Уй маарап жатат. Бала ойноп отурат. Аюу үрүп жатат. Ат кишенеп жатат.

«Сыйкырдуу токой» оюну

Мугалим балдарга бүтпөй калган фигураларды сунуштап, аларды балдар өз элестетүүлөрүнө жараша гүлдөргө, бактарга, куштарга, жаныбарларга айландырып тартып, ал сүрөт боюнча кыскача аңгеме ойлоп таап айтып берүүсү сунушталат.

«Тап, мен киммин?» оюну

Кайсы кесип ээси экендигин табуу керек:

- А) оозеки сүрөттөө боюнча;
- Б) жаңсоолор аркылуу.

Мисалы, врачты, мугалимди, дүкөнчүнү, учкучту, аскер адамын ж.б.

«Ойлоп табабыз, сүрөт кылып тартабыз» оюну

Темалар:

- «Баарынан көңүлдүү»,
- «Жагымдуу-жагымсыз»,
- «Кубаныч-кайгы»,
- «Дүйнөдө эмне болбойт?»,
- «Мен он жылдан кийин өзүмдү кандай элестетем?»

Ал эми сүрөт боюнча балдарга сүрөттөр топтому сунушталып, алар : «бирдей форма кийген ырчыларды тап», «Бирдей кийинген кыздардан айырпа тап», «Сүрөттөрдөн айырма тап», «Сүрөтчүнүн катасын тап» тапшырмалары берилет ж.б. Жогоруда берилген тапшырмалар аркылуу окуучунун пикир алышуу деңгээли текшерилет. Алардын тарткан сүрөттөрүнүн сюжетин айтып берүүсү, же даяр сүрөттөр боюнча оюндарга активдүү катышуусу, аңгеме, жомокторду талкуулоо балдардын коммуникативдүүлүк жөндөмдүүлүгүнөн, сүйлөө маданиятынан, сөз байлыгынан көз каранды болот.

«Чакан-фантазия» көнүгүүсү

Максаты: балдарды ой-сезимин элестөөлөргө багыттоо, бир аз убакытка башка дүйнөдө жашап, ал жөнүндө кыялдануусун өнүктүрүү.

Инструкция: мен силерге кыскача эс алуу тартуулайм. Ыңгайлуу отуруп, үч жолу терең дем алып, дем чыгарып, көзүңөрдү жумгула. Эми элестеткиле, силер жапжашыл чөп өскөн, абасы таза жайлоодо жатасыңар, асман ачык, көпкөк булуттар жылып баратат. Бул абалда балдардын 1-2 мүнөт болуусун күтүп туруу керек. Андан соң баланын бир абалдан экинчи абалга өтүүсүндө учурларга маани берүү менен айтып берүүсү маанилүү, жыйынтыгында канчалык деңгээлде фантазияга ээ экендигин аныктоого болот. Мындан тышкары төмөнкү абалдарды сунуштоого болот:

- Ысык күндө көлдө сүзүп ойноп жатасың...
- Өтө кооз шаарды апаң менен чогуу аралап жүрөсүң...
- Кыпкызыл алманы ушунчалык табитиң менен тиштедиң...
- Досуң экөөң селкинчек тээп ойноп жатасыңар...
- Сен каалаган велосипедди тээп жүрөсүң...
- Кышында аппак кар жаап, сен жылмаяк тээп ойноп жүрөсүң...
- Сен жактырган көйнөктү апаң сатып берип, аны кийип алып апаң менен мейманга бардың...

Жыйынтыгында, жогорудагы абалдарга өтүүдө окуучуда элестөөлөрдүн топтому жаралып, алар кандай абалда болуп, кимдер менен жолугушуп, кандай жагымдуу учурларды башынан өткөргөндүгүн айтып бере алшыат. Айрым окуучулар бир абалдан экинчи абалга өтүүгө даяр эмес болушат. Мындай учурда аларды күчкө салууга болбойт, жөн гана башка балдардын элестөөлөрүн угуп, аларга карата өз пикирлерин билдирүүгө мүмкүндүк берүүгө болот.

Кунт коюуга карата көнүгүүлөр

«Оюнчуктарды байка» оюну

Катарга ар кандай 8-10 оюнчуктарды тизип, аларды көрсөтпөй жаап коюу керек. Аларды 10 секундага ачып, балага көрсөтүп кайра жаап кандай оюнчуктар тургандыгын бала санап айтып бериши талап кылынат. Кийинки тапшырмада бала 10 секундага оюнчуктарды бир карап, аларды катары менен айтып бериши керек. Оюнчуктардын ордун алмаштырып, балага кайра көрсөтүп кайсы оюнчук орун алмашкандыгын байкоосун билүү керек. Андан кийин оюнчуктардын өңдөрүн карабай туруп айтып берүү сунушталат. 8 оюнчукту бири-биринин үстүнө коюп, ылдыйдан жогору карай, кайра жогорудан төмөн карай катары менен санап берүүсү керек. Мында балага оюнчукту көрүп алууга 20 секунда берилет. Кийинки этапта бала оюнчуктардын кандай жайгашкандыгын (куурчак отурабы, же жатабы, айрым бир оюнчук тигинен, же кырынан жатабы) байкап айтып берүүсү керек.

«Тыныгуусуз тап» оюну

10-15 секунданын ичинде балдарга тегерегинде бирдей түстөгү, бирдей көлөмдөгү, бирдей формадагы, же бирдей материалдан предметтер көрсөтүлөт. Сигнал боюнча биринчи окуучу бир предметти атайт, кийинкиси токтоосуз улайт, үчүнчүсү андан кийинки предметти издеп таап, тезинен атоосу керек.

Эске тутууга карата аңгемелешүү методу

«Саякат» темасы

Мугалим балдарга кайрылат: «Силер саякаттаганды жакшы көрөсүңөрбү? Бүгүн биз силер менен саякатка чыгабыз. Биздин жолубуздан эмне кезиксе, аны эстеп калышыбыз керек. Анткени саякаттан үйгө кайтканда ата-энебизге айтып беришибиз керек болот. Бул сыйкырдуу саякатка биз кандай көңүл менен барабыз? Биз көңүлдүү экендигибизди күн байкаптыр, ал бизге жолубуздун байсалдуу болушун каалап жатат». Доскага күндүн сүрөтү тартылат.

Мугалим аңгемени улантат: «Жол бизди ак кайыңдын белесине алып келди. Мына ак кайың токою. Жеңил жел согуп турат, ал ак кайыңдардын бутактарын термелтип жатат. Келгиле, ак кайыңдардын термелгендигин туурайбыз, балдар өз ара шыбырашат, же аны менен амандашабыз (шамаалдын, дарактардын шуулдаган үндөрү жазылган дискти угузууга болот).

Карагылачы, кандай кооз канаттуу (сүрөттө бир канаттуунун сүрөтү көрсөтүлүп, 1-2 мүнөттөн кийин кайра алынат). Учуп кетти. Бул кайсы канаттуу экендигин эстеп калдыңарбы?

Ооба, канаттууну көрүп эстеп калууга көзүбүз жардам берди ээ.

Ой, жамгыр башталды. Бак-даракка жашынабыз (доскага ак кайың токоюнда жаап жаткан жамгырдын сүрөтү тартылган сүрөт илинет, кранда суу агып турат).

Шамал булуттарды айдап жиберди. Кайрадан күн чыкты (крандагы сууну токтоттук).

Силер жаандын дабышын эстеп калдыңарбы?

Ооба, угуу туюубуз менен дабышты эстеп калдык (Угуп эске тутуу).

Ары жөнөдүк. Чарчадык. Велосипедди прокатка берген жерге келдик.

Ким велосипед тебе алат? Кантип тебемиз, ким көрсөтүп берет? Биздин бутубуз керектүү кыймылды эстеп калдыбы? (кыймылды эске тутуу)

Басканга же велосипедди оңой тебүүгө бизди жакшы музыка шыктандырат (дискте жаздырылган музыка коюлат).

Бірдын сөзүн эстеп калдыкпы? Кандай сөздөр кездешти, ким айтат (речтик-кыймылдуу эс тутум)?

Биз дарыяга келдик, көпүрө менен дарыянын ары жагына велосипед тээп өтөбүз.

Эмне үчүн суу аркылуу өтпөйбүз?

Көпүрө аркылуу өтүүдө билет сатып алып, тапшырманы аткарабыз: жаныбарларда 2 оң буту, 2 сол буту, 2 астыңкы, 2 арткы буту бар, бардыгы жаныбардын канча буту бар? (4 буту).

Силер эмне жөнүндө маалымат билдиңер, эмне жөнүндө ой жүгүрттүк, эмнени түшүндүк эстеп калдыңарбы. Бул биздин көпүрөдөн өтүп кетүүбүзгө жардам берет.

Дарыянын ары жагында чоң токой бар. Биз кандай козу карындарды чогултабыз (жегенге боло турган жана жегенге болбой турган козу карындардын сүрөттөрү тартылган картина көрсөтүлөт).

Козу карындын жыты болобу? Козу карындын жыты кимдин эсинде бар? (жыт сезүү аркылуу эске тутуу). Балдар жооп беришет.

Биз тааныш эмес кыштакка келдик. Нан сатып алышыбыз керек.

Кандай жазуусу бар дүкөндү издейбиз?

Эгер башка тамак-аш керек болсо кайсы дүкөндү издейбиз?

Дүкөндүн сыртында илинген кандай жазуулар эсиңерде бар?

Кайра артка келген жол менен кетебиз». (балдар жолдо кетип баратып эсинде сакталып калган маалыматты айтып жүрүп отурушат).

Аңгемелешүүнүн жыйынтыгында мугалим: «Кандай көңүл менен саякатка чыккандыгыбыз эсиңерде барбы? Кубануу сезими менен көңүл ачууну эстеп калдык».

Эске тутуунун кайсы түрү бардык өткөн нерселерди эстеп калууга жардам бергендигин аныктоо менен мугалим окуучулардын берген жоопторунун негизинде сабакты жыйынтыктайт.

Бул сабактан кийин эске тутууну өнүктүрүүгө оюн-практикумдун сериясын өткөрүп, кийинки тапшырмаларды пайдаланууга болот.

1-тапшырма: Эмне өзгөрдү?

Баллага 3-4 предмет тартылган сүрөттөрдү көрсөтүп, аларды атап берүүсүн сурагыла. Андан кийин ал сүрөттөрдү аралаштырып, кошумча 7-8 сүрөттү көрсөтүп алардын арасынан биринчи көргөн сүрөттү табышы керек. Башка вариантта геометриялык фигураларды, түстүү өңдөрдү, оюнчуктарды пайдаланып, көрсөткөн фигураны бала башка жерден табуусу тапшырылат.

2-тапшырма:

Эстеп калган сөздү атап бер (А.Р.Лурия жана Л.С.Выготскийдин методикасы боюнча) [20].

Столдо баланын алдында тааныш сүрөттөр тартылган 5-8 сүрөттөр жатат. Мугалим айтат: «азыр мен сөздөрдү окуйм, сен болсо уккан сөздөргө тиешеси бар сүрөттөрдү танда, ал сөздөрдү эстеп калганга сүрөт жардам берсин». Мисалы, сүрөттөр: дептер, тоо, гүл, аюу, телефон, калем сап, столдун сүрөттөрү ж.б. Ал эми эстеп кала турган сөздөр: окуу, бийик, жыпар-жыт, жаныбар, маалымат, мектеп, эмерек ж.б. 2-3 минутадан кийин бала эстеп калган сөздөрдү тандаган сүрөтү аркылуу айтып берет. Бул методиканы сабакта дайыма колдонууда баланын ойлонуп туруп эстеп калуусун өнүктүрүүгө жардам берет.

3-тапшырма:

Пиктограмма методикасы да эске тутууну үйрөнүүгө багытталат. Мисалы, балдарга 10 же 15 сөз окулуп, ал сөздөрдү балдар эстеп калып, ал сөздөргө сүрөт тартуусу керек. Сүрөттүн сапаты эске алынбайт, тартылган сүрөт сөздү кайрадан эске түшүрүүгө жардам берүүсү шарт. Бул учурда түшүнүп ойлоону процесси начар бала аз гана сөздөр боюнча сүрөт тартат. Ал эми түшүнүп ой жүгүртүү процесси талапка жооп берерлик деңгээлде өнүккөн бала дээрлик бардык сөздөрдү эстеп калып, бардыгына сүрөт тартууга аракет кылат. Сөздү же тамганы жазууга тыюу салынат. Учурда механикалык эске тутууну машыктырууга болбойт,

анткени психологдордун изилдөөсү көрсөткөндөй эске тутуу жакшырбайт[20]. Нерселердин жардамы аркылуу эс тутумду жакшыртуу үчүн балдардын схема жана моделдерди пайдалануу менен окутууга багытталаат. Бул өзгөчө аңгемени, жомокту, ырды схемалык конспект, планды пайдалануу менен кайра айтып берүүнүн үстүндө иштөөгө тиешелүү болуп саналат. «Пиктограмма» методикасын пайдалануу менен окутууда эстеп калуу үчүн жөн гана сөздөрдү эмес, ой толук бүткөн жөнөкөй сөз айкаштарын эстеп калуу үчүн да берилет. Мисалы, «Алмаз менен Бермет короодо ойноп жатышты», «Бүгүн күн жаркырап тийип турат», «Бала берилген тапшырманы так аткарды». Ар бир фразаны балдар менен талкуулап, чогу кандай сүрөт тартылышы мүмкүн экендигин чечүү керек. Сүрөт тартууда мазмунунда ашык нерселер камтылбашы керек.

4-тапшырма:

Көрүп эске тутууну өнүктүрүү.

Бала 30-40 сүрөттөн бир сөзгө тиешелүү бир нече сүрөт табат. Мисалы, **мектепке тиешелүү** – парта, окутуу, мугалим, калем сап, имарат, кабат, класс, ийрим, доска, окуучу, тарбия, сүрөт ж.б. сөздөрдү эсинде тутуу менен сүрөттү тезинен таап, алар дептерге жазылышы керек.

Башка вариантта угуп эске тутууну тарбиялоо, анын максаты эстеп калуунун эффективдүүлүгүн арттыруу. Мугалим: «Азыр сөздөр окулат, аларды маанисине жараша үч катарга бөлүп жазуу керек, биринчи катарга жаныбарларды, экинчи катарга гүлдөрдүн аттарын, үчүнчү катарга адамдардын аттарын жазгыла». Каалаган тартипте жазылса болот.

Кунт коюунун бөлүштүрүү өзгөчөлүгүн изилдөө

(Т.Е.Рыбакованын методикасы)

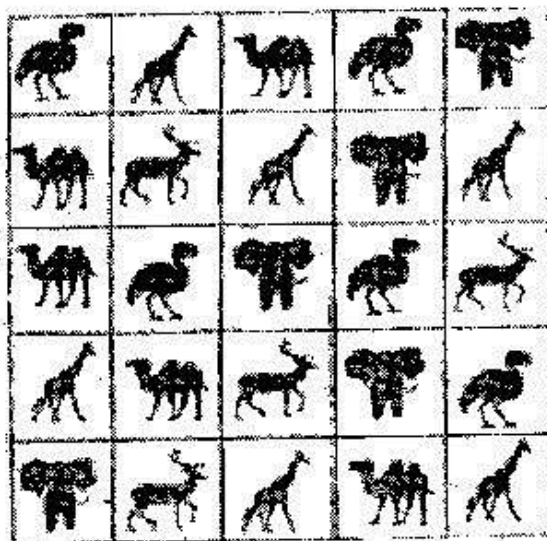
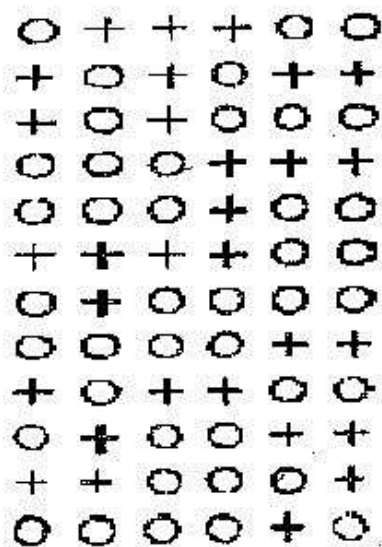
Изилдөөнүн максаты: психикалык жактан өнүгүүсү артта калган балдарга жүргүзүлүп, алардын кунт коюусунун бөлүштүрүлүшүн өнүктүрүү.

Изилдөөнү жүргүзүү:

Инструкция: окуучуга тегерек жана плюстардын катарынан турган бланк берилет (ар бир катарда 7 тегерек жана 5 плюс, бардыгы 42 тегерек, 30 плюс). Балага үн чыгарып колунун жардамысыз, такалбай туруп, туурасынан канча тегерек, канча плюс экендигин өз-өзүнчө саноо тапшырылат. Экинчи вариант да жогоркудай мүнөздө психикалык жактан өнүгүүсү кечендеген балдарга жүргүзүү сунушталат.

Жыйынтыкты процедурасы

Экспериментатор убакытты өлчөп, баланын бардык элементтерди саноосу, тыныгуунун санын салыштыруу, жаңылуунун жана элементтердин катар номурунан адашуусунун саны баланын кунт коюусунун бөлүштүрүү деңгээли боюнча жыйынтык чыгарууга жардам берет.

№8-тиркеме

Педагогду экспресс-диагностикалоо методу

Изилдөөнүн максаты: мугалимдин кесиптик ишмердүүлүк деңгээлин аныктоо.

Инструкция: Бул методду жеке мугалимге эмес мугалимдер коллективине жүргүзүү сунушталат. Изилдөөнүн алдында психолог мугалимдерге мындай дейт: “Берилген жоопторду окуп, канчалык деңгээлде сиздин кесиптик ишмердүүлүгүңүзгө туура келе тургандыгын төмөнкү шкала боюнча баамдаңыз: дайыма көрүнөт, өтө көп учурда, көпчүлүк учурда, анча көп эмес, кээде, анда-санда, эч убакта көрүнбөйт деген жоопторду белгилениздер. Бланкага тигинен сызыкчанын кайчылашкан жерине, туурасынан кеткен торчого чекит же кайчылаш сызыкча койгула. Белгилерди сызыкча менен кошуп, статистикалык жыйынтык чыгаргыла. Дайыма көрүнсө – 7 балл, өтө көп учурда – 6, көпчүлүк учурда – 5, анча көп эмес – 4, кээде – 3, анда-санда – 2, эч качан – 1 балл бериңиз”.

1. Өткөн же алдыда боло турган шарттарды унутуп, сабакты ушунчалык кызыгуу менен өтөм.
2. Жумушта негизинен өз тажрыйбама жана жеке пикириме таянам.
3. Өз ишимди жакшыртуу үчүн бир нерсе кылуум керек экендигин билип, сезип турам.
4. Сабак учурунда кырдаалды ошол замат кабыл алып зарыл чечим табууга аракет кылам.
5. Өз иш-аракетимди жана балдар тарабынан кандай кабыл алынарын так ойлогонго аракет кылам.
6. Белгилүү бир шартка карабастан сабакты эч өзгөртүүсүз план боюнча өтөм.
7. Бүтүндөй өз иш-аракетимди кесибиме байланыштуу туура жасап жатам деп ойлойм.

8. Өзүмдү билем жана өз алдынчалуулукка умтулам.
 9. Ишимде ар бир баланын физиологиялык жана психологиялык өзгөчөлүгүн билем жана эске алам.
 10. Сабакта жана пикирлешүүдө окуу менен оюнду, кыймыл-аракетти, ой жүгүртүүнү айкалыштырам.
 11. Сабакта жана пикирлешүүдө терс эмоциямды көрсөтпөгөнгө аракет кылам.
 12. Кайсы окуучум менен болбосун өз ара жакшы мамиле түзө алам.
 13. Өз ишмердүүлүгүм үчүн атайын жаңы нерсени билүүгө, үйрөнүүгө умтулам.
 14. Сабакта өз алдымча жаңы нерсе иштеп чыгып, аны колдонууну каалайм.
- Мектеби, классы, курагы, эмгек стажысы, билими, жынысы,

Изилдөөнү жүргүзгөн күнү: _____

дайыма														
өтө көп учурда														
көпчүлүк учурда														
анча көп эмес														
кээде														
анда-санда														
эч убакта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Баалоо шкаласы

1. Жөнөкөйлүк – кызыгуу;
2. Көз карандылык – өз алдынчалуулук ;
3. Өзүнө-өзү ишенүү – өзүн-өзү сыңдоосу;
4. Кесиптик ригиддүүлүк (катуу мамиле кылуу) – кесиптик ийкемдүүлүк;
5. Жазалоонун жогорку деңгээли – бардык кырдаалда өзүн күнөөлөө;
6. Импровизация – стереотиптүүлүк;
7. Кесиптик өзүнө ишенбөөчүлүк – кесиптик өздүк аң-сезим;
8. Өзүн төмөн баалоосу – өзүн жогору баалоосу;
9. Баланы үстүртөн түшүнүү – баланы терең түшүнүү;
10. Бир жактуу мамиле – балага ар тараптуу (бүтүндүк) мамиле;
11. Өзүн кармана алуу – өзүн кармана албоо;
12. Коммуникативдүүлүктүн жетишсиздиги – тыгыз байланыш;
13. Билими менен канааттануу – таануучулук керектөөлөрдүн зарылдыгы;
14. Стандарт мамиле – чыгармачылык багыттуулук.

Методика: Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.:1996. 171-173-б. боюнча берилди.

Глоссарий

Адаптация – сырткы дүүлүктүргүчтөрдүн таасири астында сезүү органдарынын сезгичтигинин өзгөрүүсү, көнүүсү, ыңгайланышуусу.

Аутизм – сырткы дүйнөдөн четтеп калуу.

Аффект - адамдын аң-сезимин толук бойдон, өтө тез убакытта ээлеп, дуулдап өтүүчү процесс (жиндөө).

Аң-сезим – адамдын психикасынын эң жогорку өнүккөн чеги, чындыкты чагылдыруунун эң жогорку формасы, сырткы материалдык дүйнөнүн баш мээде чагылышы.

Ауторелаксация – булчуңду бошотуу, эс алдыруучу аутогендик машыктыруу ыкмалары.

Билим – сөз менен бышыкталган, адамдын таанып билүү жана практикалык ишмердүүлүгү үчүн мааниге ээ болгондорду жалпылаштырып, системага салынган абалда чагылдыруучу тажрыйба.

Гармония – ички жан дүйнө менен сырткы жүрүм-турумдун шайкеш келиши, жагымдуу абал.

Детерминация – психологиялык кубулуштун белгилүү себептер менен шартталышы.

Дезадаптация – чөйрөгө көнө албоо.

Десенсибилизация – жогорку сезимталдуулуктун жоголушу

Жөндөмдүүлүк компенсациясы – адамдын өзүндөгү жөндөмдүүлүктүн өтө тездик менен өсүшүнүн эсебинен бир жөндөмдүүлүктүн ордун экинчи бир жөндөмдүүлүк менен толтуруу.

Инсан – коомдо алган орду бар, коомго пайда келтирген, өз жоопкерчилигин акыр аягына чейин жеткирүү, өз жүрүм-турумун башкара билүү жөндөмүнө ээ аң-сезимдүү индивид.

Индивидуалдуулук – бири-биринен кескин түрдө айырмаланган белгилердин системасы, ал адамдын интеллектуалдык, моралдык, эрктик касиеттеринен байкалуучу кайталангыс өзгөчөлүгү, оригиналдуулугу каралат.

Интеллектуалдык иш-аракет – аң-сезим менен акыл-эсти катыштырып кыймыл-аракетке келтирүү.

Ишмердүүлүк – коомдун талабы жана адамзаттын тажрыйбасы менен жөнгө салынуучу адамдардын атайын активдүүлүгү; иш-аракетти ички маңызына чейин жеткире түшүнгөн максат менен жөнгө салынуучу адамдардын ички (психикалык) жана сырткы (физикалык) активдүү мамилесинин бөтөнчө

формасы.

Иерархия – үзгүлтүксүз мамиледе турган элементтердин системасы, же психикалык процесстердин бири-бирине баш ийүүсүнө жараша төмөндөн жогору карай жайгашуу системасы.

Интеллект – адамдын таанып билүү ишмердүүлүгү, анын жекече ой жүгүртүүсү.

Интерпретация – кандайдыр бир түшүнүктүн, ой пикирдин, эксперименттин жыйынтыгын илимий негизде талдоо, ага түшүндүрмө берүү, ички маңызын ачып көрсөтүү.

Кунт коюунун концентрациясы – кандайдыр бир объектиге, же анын касиетине назар салуу менен аң-сезимдин топтолушу, толук ага багытталышы.

Курак психологиясы – онтогенез процессинин ар кайсы этаптарында адамдын психикалык өнүгүсүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн изилдөөчү психологиялык илимдин өз алдынча тармагын айтабыз.

Кабыл алуу – көңүлдүн бир объектиге топтолушу

Кайталанган ык – эске түшүрүүнүн эрежелерине жана өзүнүн билимдерине таянбастан, автоматташтырылган адаттарга негизделген ыкма.

Коррекциялык система – баланын психикалык жана дене жагынан өнүгүшүндөгү кемчиликтерди жоюуга же оңдоого багытталган педагогикалык-психологиялык иштердин системасы.

Кызыгуу – чыныгы предметтер менен кубулуштарды таанып-билүүгө карата жеке адамдын (баланын) алган багыты; эмоционалдуулукка жана турмуштук маанилүү күчкө ээ болгон объектиге карата адамдын тандалмалуу мамилеси.

Көрсөтмөлүчү-образдуу ой жүгүртүү – ички баамдагыч аракетти образ менен бириктирүүнүн жардамында жаралган ой жүгүртүү.

Лабилдүүлүк – кыймылдуулук, оперативдүүлүк.

Мотив - табигый жана социалдык чындыкка карата болгон адамдын мамилесинен улам байкалуучу жана адамдын максатка умтулган иш-аракеттерин аныктоочу психикалык шарттар.

Мотивация – жүрүм-турумду ички, психологиялык жана физиологиялык башкаруунун динамикалык процесси, жүрүм-турумдун уюштурулушу, багытталышы, колдоосу жана түрткү берүүсү.

Мотивдердин иерархиясы – азыраак түрткү бергени

көбүрөөк түрткү бергенине баш ийүүчү адамдардын жүрүш-турушуна түрткү берүүчү күчтөрдүн системасы.

Методика – фактыларды жыйноонун конкреттүү, тактикалык ыкмасы (ал изилдөөчүнүн иштөө шарттары, изилдөө объектисинин өзгөчөлүгү).

Манера – адамдын жүрүш-турушунун сырткы көрүнүш өзгөчөлүгү.

Нравалык сезим – белгилүү коомдо жашаган адамдардын жөнгө салынган мамилелери, адептүүлүктүн нормалары жана принциптери менен шартталган жүрүш-туруш.

Невроз – нервдик бузулуу.

Ой жүгүртүү – чындыкты түздөн-түз чагылдыруу жана жалпылаштыруу процессинде, аны анализдөө жана синтездөөдө социалдык шарттар жана речь менен ажырагыс бирдикте байланышкан психологиялык процесс.

Оюн ишмердүүлүгү – коомдук түрдө шартталган биргелешкен иш-аракеттин өзгөчө түрү, ар кандай кырдаалдардын моделдештирилиши.

Окуу ишмердүүлүгү – окутуу жана тарбиялоо максаттарынын ишке ашырылышына аң-сезимдүү түрдө багытталган окуучунун өзгөчө ишмердүүлүгү.

Окутуунун методу – өзүн-өзү же башка адамды илимий иштин же тигил же бул тармагына кантип үйрөтүүгө боло тургандыгы жөнүндөгү маселелерди камтыган принципалдуу, б.а, башкы жана негизги теориялык жоболордун жыйындысы.

Өздүк аң-сезим – адамдын өзүнүн сапаттарын, жөндөмдүүлүктөрүн, жетишкендиктерин жана кемчиликтерин баалоосу.

Психотерапия – психиканы даарылоого, ал аркылуу бүтүндөй организмге таасир этүү системасы.

Позиция – маселени чечүүдө акрыныа чейин колдонулуучу ыкма, жол, бекем ишенген көз карашта туруу, оюнан кайтпагандык.

Психика – объективдүү дүйнөнүн адамдын баш мээсинде чагылдыруусунун натыйжасында пайда болгон кубулуш.

Полярдуулук – карама-каршы маанидеги түшүнүктөр.

Рефлексия – субъект тарабынан ички психикалык актыларын жана абалдарын таануу процесси, өзүн-өзү байкоонун бир түрү (артка кайрылуу).

Ролдук оюн – балдардын чоң кишилердин жүрүш-турушун,

коомдо аткарган функцияларын ойноп жаткан учурда оюнда чагылдыруу аракеттери.

Релаксация – дене булчуңдарынын тонусун психофизиологиялык көнүгүүлөрдүн жардамы менен төмөндөтүү.

Сензитивдүүлүк – психиканын белгилүү касиетинин өнүгүшү үчүн сезимталдуулуктун пайда болушу.

Субъект – аң-сезимге ээ, эрктүү, максатка умтулуу ишмердүүлүгүн ишке ашырууга, айлана-чөйрөнү өзгөртүүгө жөндөмдүү жеке адам.

Фобия – психоздун кээ бир түрлөрүнөн байкалуучу коркуу абалы.

Чындык – объективдүү дүйнөнү ой жүгүртүү аркылуу калетсиз чагылдыруу, нагыз элестетүү, адекваттуу түрдө көз алдыга келтирүү.

Эмоция - адамды курчап турган реалдуу кубулуштарга, заттарга болгон субъективдүү мамилеси (толкундоо, козголуу).

Эрк – максатка жетүүдөгү тоскоолдуктарды жеңүү үчүн зарыл болгон ишмердүүлүк менен коштолуучу аң-сезимдүү аракеттер.

Эстетикалык ишмердүүлүк – кооздукка, сонундар дүйнөсүнө болгон сезимдердин аракети.

МАЗМУНУ

Киришүү.....	3
Мугалим – практикалык психолог катары.....	4
Окуу мотивациясы жана баланын мектеп чөйрөсүнө адаптациялануусу.....	6
Кенже мектеп курактагы окуучунун коркуу жана кооптонуу сезимин жоюу (коррекциялоо).....	10
Кенже мектеп куракта жүрүм-турумдун эртүүлүгүн өнүктүрүү методдору.....	19
Таануучулук процесстерди өнүктүрүүгө карата оюндар, көнүгүүлөр, тапшырмалар.....	25
Пикир алышуу маданияты.....	26
Изотерапиянын психологиялык мааниси.....	28
Корутунду.....	38
Колдонулган адабияттар.....	39
Тиркемелер.....	41
Глоссарий.....	59

Байтикова Т.А., Камчыбек уулу М.

Башталгыч мектепте практикалык психология

Тех. редактор: Жакыпова Ч.А.
Компьютерге калыпка салган: Жумашева Ж.Ж.

К.Тыныстанов атындагы ҮМУнун
полиграфиялык комплексинде басылды

Заказ 452. Тираж 100
Тел.: (03922) 52696.